

tijdschrift voor zoogdierbescherming en zoogdierkunde

ZOOGDIER

jaargang 7 nr. 1 maart 1996

**GROTE BOSMUIS
DIEMERZEEDIJK
FLEVOLAND RAAKT VOL
RAT OP VLIELAND
LYNX ? ELAND ?
EILAND-VOSSEN**

Zoogdier verschijnt vier keer per jaar en is een gezamenlijke uitgave van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming en de Nationale Campagne Bescherming Roofdieren.

Redactie

Riemke Bitter, Dirk Criel, Kees Kapteyn, Maurice La Haye, Jaap Mulder, Stijn Vanacker, Koen Van Den Berge, Johan Vande-walle, Dennis Wansink.

Vormgeving

Walter Lentjes.

Medewerkers

Reinier Akkermans, Diny Basoski, Dick Klees, Johan de Meester, Rolien de Vries.

Druk

HPC, Arnhem.

Redactieadres

Redactie Zoogdier, De Holle Bilt 17, 3732 HM De Bilt. Jaap Mulder: 030-2203158 (NL). Dirk Criel: 055-456610 (B).

Abonnements-administratie: VZZ of NCBR (zie onder).

VZZ

Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming, Emmalaan 41, 3581 HP Utrecht. 030-2544642 (NL). Lidmaatschap f55 of BF 1000 per jaar. Voor Nederland postbank 203737, voor België rekening 000-1486269-35. Leden ontvangen de tijdschriften Lutra en Zoogdier gratis.

NCBR

Nationale Campagne Bescherming Roofdieren, Postbus 98, 2180 Ekeren I. Telefoon 03-6530655 (B) of 03-7713827 (B). Minimumdonatie BF 450 of f25 per jaar. Voor België rekening 068-0776500-42, voor Nederland Rabobank 1335 13866. Donateurs ontvangen het tijdschrift Zoogdier gratis.

Abonnement België en Luxemburg

Abonneren door overmaking van BF 450 op rekening 000-1486269-35 ten name van penningmeester VZZ te Utrecht (Nederland) onder vermelding 'Abonnement Zoogdier'.

Abonnement Nederland

Abonneren door overmaking van f 25 op postbank 203737 ten name van penningmeester VZZ te Utrecht onder vermelding 'Abonnement Zoogdier'.

Losse nummers

Losse nummers, inclusief porto BF 160 of f 8,00. Bestellen via een van bovengenoemde rekeningen.

Inhoud**De zoogdieren van Flevoland: nieuwkomers, langblijvers en zomergasten.** 3

Vincent Wigbels

Er zijn grote verschillen in de snelheid waarmee de diverse soorten zoogdieren de nieuwe polders in het IJsselmeer hebben veroverd. Sommige soorten redden het (nog) niet. Andere zijn slechts 'zomergast'.

Een belevenis op de Diemerzeedijk 11

Nirk Zijlmans

Tijdens een avondwandeling op een voormalige stortplaats kan je zomaar oog in oog komen te staan met een vos of een hermelijn.

Toch niet zeldzaam? Grote bosmuis in Zuid-Limburg 14

Riemke Bitter

Is de grote bosmuis in het nederlandse Zuid-Limburg echt zo zeldzaam? Uit recente vangsten zou kunnen blijken dat hij veel over het hoofd is gezien. Of neemt hij toe?

Symposium herintroductie: een verslag 19

Joep van der Laar

Moeten lynxen en elanden terugkomen in Nederland? Welke haken en ogen zitten er aan de herintroductie van dieren? Verslag van een symposium.

Vossen op de Waddeneilanden? 23

Jaap Mulder

De charme van veel eilanden is dat predatoren er ontbreken, zodat allerlei kwetsbare vogels er in kolonies kunnen broeden. Maar hoe zit dat dan met de recente waarnemingen van vossen op de Waddeneilanden?

De zoogdierfoto: jonge huisspitsmuizen 26

Dick Klees

Rubrieken**Kortaf** 27**Waarnemingen** 31

grijze noordse woelmuizen, buizerd en boommarter, bruine rat op Vlieland, otters in Wallonië

Boekbespreking 34**Verenigingsnieuws** 37**Agenda** 41**Adressen** 43

Foto omslag: Dick Klees

Inzetten omslag: Martijn de Vries, Dennis Wansink, Dick Klees

DE ZOOGDIEREN VAN FLEVOLAND: NIEUWKOMERS, LANGBLIJVERS EN ZOMERGASTEN.

Vincent Wigbels

Flevoland staat te boek als een gebied waar volop rust en ruimte is te vinden. En waar de bodem zo vruchtbaar is dat alles er veel sneller en uitbundiger groeit dan elders. Dat lijkt goed voor mens en dier, maar is die polder voor zoogdieren wel zo'n aantrekkelijk leefgebied? Welke soorten lukt het wel, en welke niet, om zich blijvend in Flevoland te vestigen?

De kolonisatie van Flevoland door zoogdieren is een intrigerend, maar helaas slecht onderzocht fenomeen. Op zich is migratie naar nieuwe gebieden voor veel dieren doodgewoon: hoe anders zouden door sterfte opvallende plaatsen in een leefgebied weer bezet kunnen worden. De geïsoleerde ligging van Flevoland, weliswaar meer een schiereiland dan een echt eiland, maakt kolonisatie door zoogdieren niet al te

eenvoudig. Bovendien gaan de eerste nieuwkomers een ongewisse toekomst tegemoet: voor de eerste zoogdieren was de tocht naar Flevoland een enkele reis. Sommige zoogdieren verplaatsen zich actief over grote afstanden, reëen en vossen bijvoorbeeld. Maar vaak blijken de mens en zijn transportmiddelen belangrijk bij de verspreiding. Kleine zoogdieren zoals bruine rat, bosmuis, veldmuis, rosse woelmuis, dwergmuis en huisspitsmuis, maar ook wezel en hermelijn liften soms ongewild mee met het voor de dijkbouw aangevoerde materiaal.

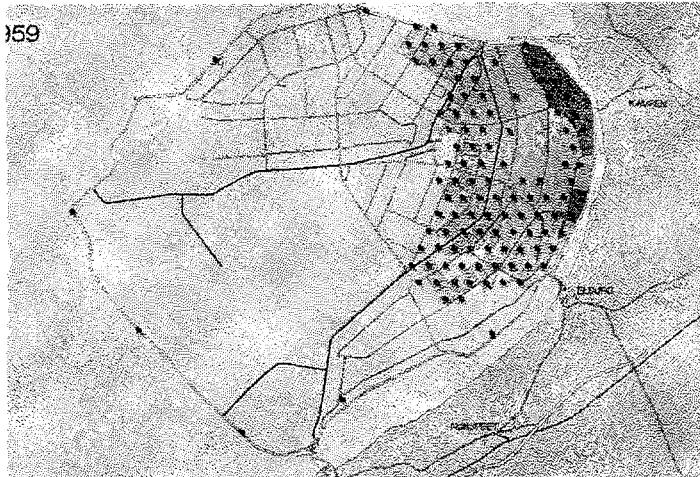
Eén van de snelste kolonisten was de bosmuis.

Foto Vincent Wigbels

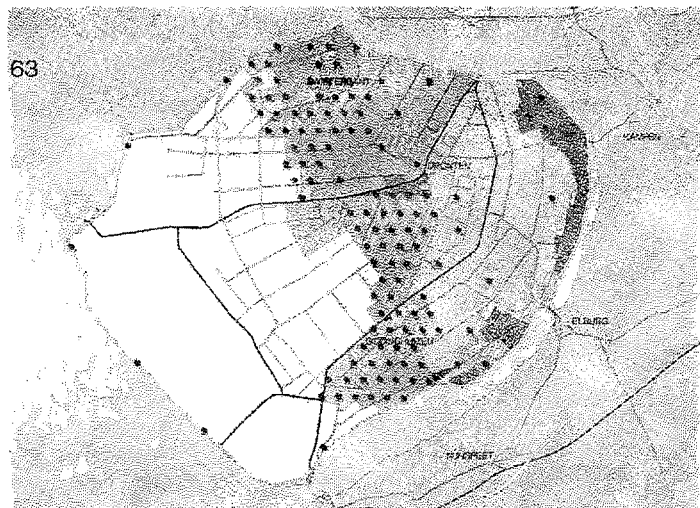

In het eerste jaar na het droogvallen van Zuidelijk Flevoland werden dertien zoogdiersoorten waargenomen, waarvan er acht al vóór de drooglegging op de dijken leefden. Sindsdien zijn er diverse soorten bijgekomen, waardoor er van de in Nederland levende zoogdiersoorten tot nu toe ongeveer 44 in Flevoland zijn waargenomen. Niet al deze soorten bleven. Bij drie soorten bleef het bij een kolonisatiepoging, terwijl drie andere zich wel vestigden maar later weer verdwenen. Van 22 soorten kan men stellen dat hun kolonisatie geslaagd is. Daarnaast zijn acht soorten te beschouwen als zomergasten en vijf soorten als ongewenste exoten; drie soorten werden in de Oostvaardersplassen geïntroduceerd.

Voor zover er al iets bekend is over de wijze waarop zoogdieren Flevoland koloniseerden, komt deze kennis vaak van 'overlevering', meestal via jachtopzieners, boswachters en natuurbeheerders. Een enkele keer is er daadwerke-

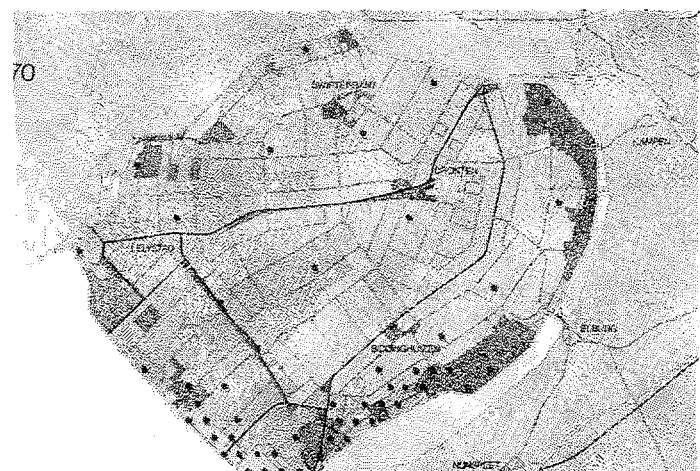
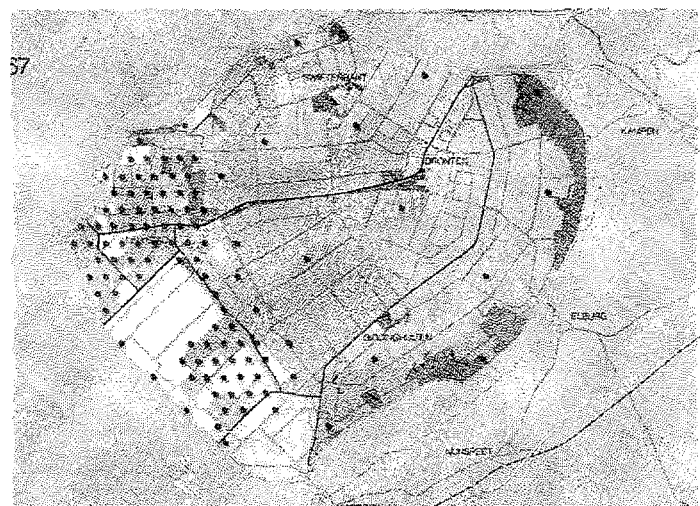
lijk onderzoek verricht, bijvoorbeeld naar de kolonisatiesnelheid van veldmuizen en mollen: twee soorten die in de jaren zestig als een bedreiging voor de landbouw werden gezien. Gehoopt werd met behulp van de resultaten van het onderzoek de verspreiding te kunnen afremmen of in te dammen, in ieder geval controleerbaar te houden. Het onderzoek leverde wel wetenswaardige resultaten op maar geen praktisch bruikbare: muizen en mollen bleken volhardende en succesvolle pioniers.

'Snelle jongens'

De bruine rat en de bosmuis waren de eerste zoogdieren van Flevoland. Deze twee alleseters stellen weinig eisen aan hun omgeving en konden aan de dijkvoet en rond arbeiderskampen direct al voldoende voedsel vinden. Ook leefden deze en andere soorten al op Urk en Schokland nog vóór er sprake was van de aanleg van de Noordoostpolder. De bosmuis was de snelste kolonist: binnen één jaar na droogvallen werd hij al in het midden van iedere nieuwe polder waargenomen.

De veldmuis werd ook met het rijshout voor de dijk aanleg aangevoerd, maar kon zich op de nog kale dijk niet handhaven, zo blijkt uit vangstgegevens. Pas nadat de dijken wat meer begroeid raakten, was blijvende vestiging geen probleem meer. Vanuit de contactpunten met het oude land kwam de verspreiding van de veldmuis op gang. Cavé (1960) vond een kolonisatiesnelheid van 12 à 15 km per jaar, hetgeen betekent dat een nieuwe polder in principe binnen twee jaar kan worden gekoloniseerd indien geschikt biotoop (grasmat/ruigte) aanwezig is. Toch deed de veldmuis er zo'n twaalf jaar over om bijvoorbeeld Oostelijk Flevoland te veroveren. Uit het onderzoek van de toenmalige Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders blijkt dat de verspreiding parallel loopt met die van de graanvelden: omdat de veldmuis gebonden is aan droger terrein volgde hij de ontginning op de voet. Tegenwoordig komen veldmuizen in sterk wisselende dichtheden algemeen voor in grote delen van Flevoland en vormen zij het belangrijkste stapelvoedsel voor roofvogels en uilen, waaraan Flevoland zo rijk is.

De veldmuis veroverde in twaalf jaar Oostelijk Flevoland; daarbij volgde hij de aanleg van graanvelden.

De mol koloniseerde Flevoland met de snelheid van de regenworm. Foto Vincent Wigbels

Ook de dwergmuis was één van de eerstelingen: de snel toenemende omvang van het rietlandareaal maakte dat de nieuwe polders aanvankelijk een eldorado waren voor dwergmuizen. Maar zij waren snel over hun hoogtepunt heen toen het rietbranden, doodspuiten van de pioniervegetatie, ontwateren en ploegen jaarlijks duizenden hectares geschikt leefgebied deed verdwijnen. Toch weten de dwergmuizen zich in de natte natuurgebieden van Flevoland goed te handhaven.

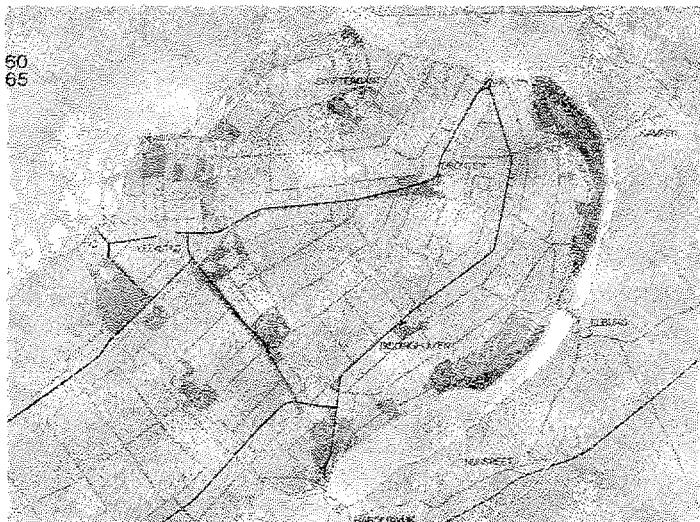
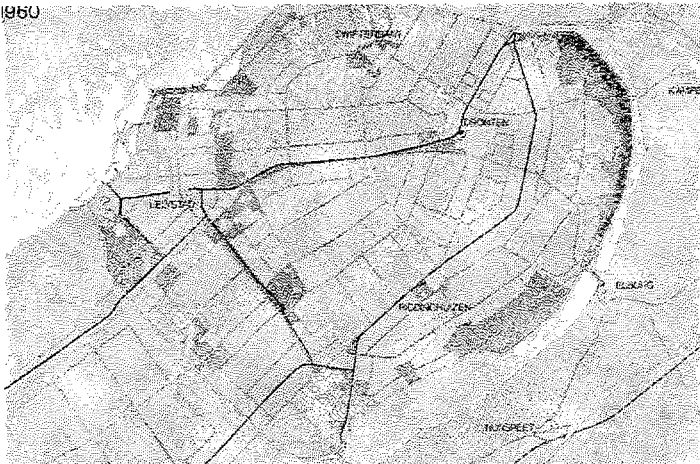
De muskusrat bereikte Flevoland eerst in 1972. Vanuit Kampen trok de muskusrat via Roggebotsluis Oostelijk Flevoland binnen. Vijf jaar later werd de eerste muskusrat in de Oostvaardersplassen gezien. Op het hoogtepunt (begin jaren '80) werden door 14 vaste rattenvangers jaarlijks meer dan 20.000 muskusratten buitgemaakt. Vooral de stadsgrachten van Lelystad en Almere bleken een uitstekend habitat, net als alle tochten in Flevoland. Ten onrechte werd aangenomen dat de Oostvaardersplassen een belangrijk bolwerk van de muskusratten was. In feite is het ondiepe moeras alleen geschikt als overwinteringsgebied. De laatste jaren lijkt de muskusrat nog slechts sporadisch voor

te komen: de jaarvangst bedraagt nu amper tien procent van die van vroeger.

Reeën vestigden zich in Oostelijk en Zuidelijk Flevoland veel sneller dan in de Noordoostpolder. Dit lijkt wat vreemd, maar komt waarschijnlijk doordat eind jaren vijftig de reeënstand op het oude land laag was. Ten tijde van de drooglegging van Oostelijk en later Zuidelijk Flevoland was er echter een grote migratiedruk vanuit de gezonde populaties op de Veluwe. Hoewel geen directe waarnemingen bekend zijn van overzwemmende reeën, is de ree een uitstekend zwemmer en zeker in staat de smalle delen van de randmeren over te steken. Waargenomen is wel dat reeën 's winters over het ijs Flevoland wisten te bereiken.

Trage soorten

De mol en de egel zijn goede voorbeelden van langzame kolonisten. Niet omdat ze traag of passief zijn, integendeel, maar eerst moet het nieuwe land aan bepaalde voorwaarden voldoen: de natte vette klei is niet direct een

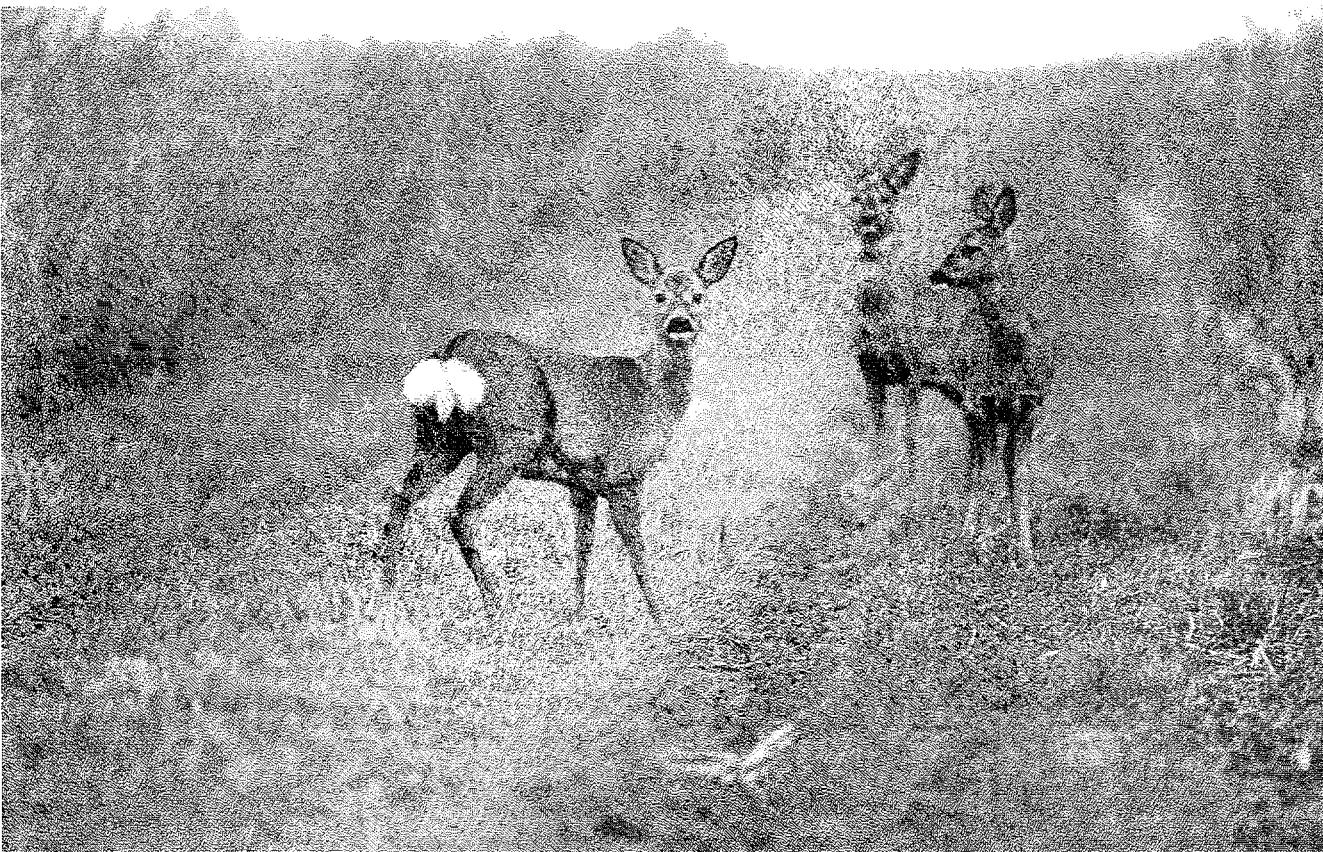
geschikt habitat. Mollen zijn goede zwemmers. Ze kunnen waterbreedtes van enkele honderden meters overstenen. Eilandjes in de randmeren die dichtbij de dijk liggen, krijgen jaarlijks een invasie van jonge mollen. Eilandjes die meer dan 1 km uit de kust liggen worden nimmer door mollen bereikt. Mollen bleken zich voornamelijk vanaf de verbindingen met het oude land via slootranden, kanaaloevers en wegbermen te verspreiden en van daaruit naar de tussenliggende akkers, bossen en natuurterreinen te migreren.

Al in 1940 werden mollen op de Noordoostpolderdijk bij Kadoelen gespeurd. In Oostelijk Flevoland werden de eerste mollen in 1956/57 bij de Roggebotsluis gezien en in Zuidelijk Flevoland in 1963 op het dijkvak Nijkerk. Toch duurde het nog tot 1984 voordat de eerste mollen de Oostvaardersplassen bereikten. De opmars via de wegbermen vorderde zo'n 2 à 3 km per jaar. De mollen volgden in feite de wormen, die zich langzaam, via die wegbermen, verspreidden. Puur lopend zou de mol, met zijn loopsnelheid van ongeveer 5 km/uur, Flevoland veel sneller hebben kunnen koloniseren. Hun graafsnelheid bedraagt 15 tot 20 meter tunnel per dag, maar mollen graven niet meer dan nodig is om aan voldoende voedsel te komen.

Vos

Wellicht wat onverwacht is dat de vos pas acht jaar na het droogvallen van Zuidelijk Flevoland voor het eerst werd waargenomen: een vers dood exemplaar werd herfst 1976 op het strand bij het Hulkesteinse bos gevonden. Of dit dier zwemmend dan wel via de Nijkerkse brug de polder wist te bereiken, is onbekend. Jachtopzieners beweerden dat deze en andere vossen werden uitgezet en het snel toenemende aantal waarnemingen na die kwartiermaker lijkt dat te bevestigen. Toch duurde het nadien nog vijf jaar voordat vossen zich aan de andere zijde van Flevoland vestigden, in de Oostvaardersplassen, wellicht als gevolg van afschot door de jachtopzieners, die trachtten de fauna in de polder zo lang mogelijk te vrijwaren van predatie.

Mollen 'kropen' met de snelheid van een regenworm de nieuwe polders in, vooral via de wegbermen. Hier de opmars in Oostelijk Flevoland.

Reeën, de meest succesvolle kolonisten van Flevoland. Foto Vincent Wigbels

In de Oostvaardersplassen nam het aantal vossen snel toe: in 1985 bedroeg het aantal bewoonde burchten ongeveer 15 en werd het aantal vossen geschat op zo'n 50 exemplaren. Opvallend is dat in die eerste jaren het aantal jongen per burcht groter (5 à 6) was dan in de jaren daarna (2 à 3) en dat het aantal bewoonde burchten ook nauwelijks veranderde. Blijkbaar was de maximale dichtheid al bereikt. Het aantal vossen lijkt meer gerelateerd te zijn aan muizenrijke jaren dan aan de beschikbaarheid van andere voedselbronnen (eenden en - tijdens het opgroeien van de jongen - ruiende en jonge grauwe ganzen). Een groot deel van het jaar zijn vogels domweg te moeilijk te grazen te nemen, zoals mij vaak is gebleken bij het volgen van jagende vossen, wat in de Oostvaardersplassen relatief eenvoudig is. Het surplus aan jonge dieren verdwijnt kennelijk naar de bossen in de omgeving, waar ze vervolgens een gerede kans hebben afgeschoten te worden.

Succesvolle soorten

De meest succesvolle (grotere) zoogdieren van Flevoland zijn wellicht de reeën. De reeën zijn met name in Oostelijk en Zuidelijk Flevoland in jagerskringen veel geroemd om hun 'kwaliteit', afgemeten naar groeisnelheid, gewicht en gewei. In de Noordoostpolder daarentegen is hun kwaliteit beduidend minder, en zijn ze ook nooit

talrijk geweest. Als oorzaak daarvan wordt meestal de slechte kwaliteit van de reeën in de kop van Overijssel genoemd, ten tijde van de kolonisatie van de NOP. Het slechtste deel van de populatie zou, bij gebrek aan een eigen territorium, zijn uitgeweken naar de Noordoostpolder. De populatie in

De haas heeft het in Zuid- en Oost-Flevoland moeilijk. Foto Vincent Wigbels

Oostelijk en Zuidelijk Flevoland stamde af van de als veel gezonder gekenschetste populatie van de Veluwezoom. Zuidelijk Flevoland werd in hoog tempo gekoloniseerd vanuit Oostelijk Flevoland. In de nog zeer rustige nieuwe polder liep het aantal reeën op naar meer dan 1500, met plaatselijk dichtheden van bijna 20 reeën per 100 ha!

Nu de onrust in Flevoland sterk is toegenomen en de voormalige ruige terreinen vrijwel alle hebben plaatsgemaakt voor grootschalige landbouw en gesloten bossen, wordt het leefgebied geleidelijk minder geschikt voor reeën. De reebokken zijn nu - hoewel nog steeds goed naar landelijke maatstaven - toch minder 'kapitaal'. De aantallen zijn onveranderd hoog: 1500 reeën in Zuidelijk Flevoland en 1000 in Oostelijk Flevoland. De Noordoostpolder heeft een voorjaarsstand van 'maar' 300 reeën.

Moeizaam

Hazen deden het aanvankelijk uitstekend in de Noordoostpolder. In het topjaar 1952 leefden er naar schatting van de jachtopzieners 40 per 100 ha. Dat jaar werden er 13.209 geschoten van een 'getelde' stand van 20.000! In de loop der jaren zestig en zeventig daalde de hazenstand echter dramatisch, tot een geschatte dichtheid van minder dan 10 hazen per 100 ha nu. Oost- en Zuid-Flevoland zijn door hun grootschalige karakter kennelijk minder geschikt voor hazen dan de veel kleinschaliger Noordoostpolder; de populatiedichtheid bedraagt nu naar schatting respectievelijk minder dan 5 hazen en minder dan 1 haas per 100 ha! Een en ander betekent dat er in Flevoland slechts enkele duizenden hazen leven, waarvan jaarlijks toch nog zo'n 35 % wordt 'geoogst'.

Ook konijnen lijken Flevoland niet echt te waarderen: ze weten zich alleen langs de randmeren, in de bossen langs de randmeren en op enkele andere, zandige plaatsen te handhaven. Maar daar leiden ze dan ook - als populatie - een onbedreigd bestaan.

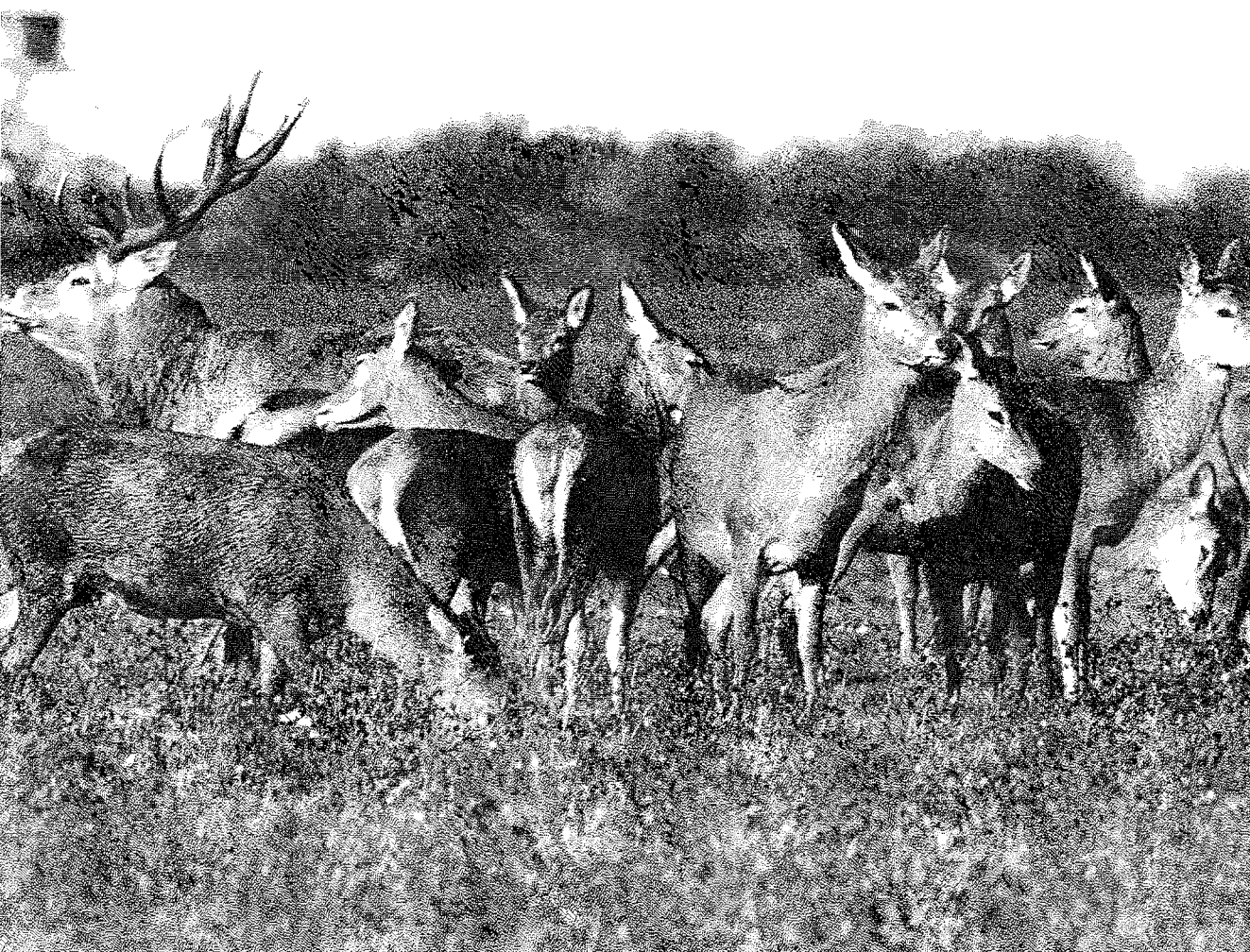
Nadat aanvankelijk de kleine marters Flevoland probleemloos en snel koloniseerden, lijken de dichtheden tegenwoordig alleen pleksgewijs, met name in en om de (natte) natuurgebieden, nog op die van vroeger. De wezel is nog de meest succesvolle soort, gevolgd door de hermelijn. Bunzingen werden begin jaren '80 nog veelvuldig gesignaleerd door de muskusrattenvangers,

maar tegenwoordig nauwelijks meer. Wel is het aantal waarnemingen uit (de rand van) steden en dorpen in Flevoland gestegen. De boommarter is slechts driemaal, als verkeersslachtoffer, aangetroffen, tweemaal bij het Kuinderbos en eenmaal bij de Lepelaarplassen. Ook is er al eens een steenmarter doodgereden, eveneens bij het Kuinderbos.

Mislukte kolonisaties

Als de nieuwe polder niet geschikt blijkt als leefgebied, is er meestal geen weg terug. Ondanks de korte geschiedenis van Flevoland zijn diverse voorbeelden te geven van (vooralsnog) mislukte kolonisaties. Zo werd in 1973 een edelhert bij de Burchtkamp en het Larserbos waargenomen, maar kort na de eerste waarnemingen verdween het dier spoorloos. De das is enkele malen als verkeersslachtoffer of verdrongen gevonden, onder andere bij Lelystad en het Harderbos. Begin jaren '80 huisde een das enige tijd in het Kuinderbos, maar het dier verdween spoorloos. Toch lijkt Flevoland hier en daar wel geschikt habitat voor dassen te hebben.

De huisspitsmuis, een insekteneter, is in Oostelijk Flevoland vermoedelijk met rijshout aangevoerd (In de NOP kwam hij van oudsher voor, namelijk op Schokland): al in 1958 werd hij bij Lelystadhaven gevangen. Sindsdien heeft hij zich via de dijk verspreid, maar er is vrijwel niets bekend over de huidige verspreiding of zelfs maar z'n aanwezigheid. De noordse woelmuis was aanvankelijk algemeen in het westen van de Noordoostpolder; hij verspreidde zich vanaf het eiland Schokland, waar hij vóór de inpoldering voorkwam. Met de voortschrijdende ontginning verdween het geschikte habitat (natte rietvelden) en nam de concurrentie met veldmuizen toe. In de winter van 1952/53 werd hij voor het laatst gevonden, als (zeer zeldzame) prooi van de velduil (Ligtvoet, 1992). Of beide andere polders ooit noordse woelmuizen hebben geherbergd, is onduidelijk. Zeker is dat ze in de Oostvaardersplassen, de Lepelaarplassen en de Harderbroek (potentieel geschikte leefgebieden) nooit zijn waargenomen. Het uitzetten van de noordse woelmuis is vershillende keren overwogen, maar in verband met de aanwezigheid van aardmuizen in potentieel geschikt habitat in de Oostvaardersplassen is daarvan tot op heden afgezien.

Otter

De otter was tot in de jaren '70 bekend van zichtwaarnemingen op de randmeren. In de Noordoostpolder kwamen vanaf de jaren '50 tot midden jaren '70 otters voor bij o.m. Urk, Nagele en de Voorst. In 1979 werden otters met jongen gesignaleerd langs de Kuindervaart, maar na 1980 liep het aantal waarnemingen snel terug en vanaf 1983 werden geen otters meer gemeld. In Oostelijk en Zuidelijk Flevoland zijn alleen van eind jaren '70 en begin jaren '80 enkele waarnemingen van sporen bekend. De laatste waarneming in 1983 betrof voetprenten in de verse klei op een dam in het Wilgenbos tussen Oostvaardersplassen en Lepelaarplassen.

Wat zal de toekomst zijn van de snel groeiende populatie edelherten in de Oostvaardersplassen? *Vincent Wigbels*

Introducties

De introductie van het grootste echt wilde zoogdier werd in maart 1992 realiteit: 44 edelherten vormden de basis van een populatie kernegezonde edelherten in de Oostvaardersplassen (Wigbels, 1994). Deze introductie stond niet op zichzelf: al in 1983 was het Heckrund en in 1984 het Konikpaard in de Oostvaardersplassen losgelaten. Of we deze soorten slechts als 'maaimachines', of als in het wild levende hoefdieren moeten zien, is voor velen nog de vraag.

Dankzij onopzettelijk 'uitzetten' komt ook de bever nu in Flevoland voor. Foto *Vincent Wigbels*

Deze grote grazers leven in ieder geval jaarrond in het gebied en geleidelijk ontwikkelt zich, dankzij de begrazing, een natuurrijk landschap, een mozaïek van grazige delen, ruigtes en half open tot gesloten bossen en bosjes. Het gaat goed met alledrie de grote hoefdieren: nu al leven er ruim 335 Heckrunderen, 235 Konikpaarden en 170 edelherten in het gebied. Naar verwachting zal eind 1996 het totaal aantal grote grazers bijna 800 bedragen, en in 1997 1000! Dan wordt de draagkracht van het gebied vermoedelijk al overschreden.

Ook andere diersoorten werden in Flevoland geïntroduceerd, al was het meestal 'per ongeluk' of door 'liefhebbers'. Die laatsten waren verantwoordelijk voor de mislukte introductie van onder meer de beverrat en het hangbuikzwijn in het Horsterwold. Onbedoeld was zeker de kolonisatie van Flevoland door muskusratten, die sinds eind jaren '70 te vuur en te zwaard worden bestreden door beroepsrattenvangers.

De eekhoorns, die in het Horsterwold, Voorsterbos en Urkerbos werden uitgezet, lijken tot op heden nog niet echt succesvol. Soms handhaven ze zich enkele jaren, maar van een daadwerkelijk groeiende populatie lijkt nog geen sprake, hoewel dit jaar de eekhoorns in het Horsterwold en Urkerbos zich schijnen te hebben voortgeplant. Daarmee lijkt het vooral een kwestie van tijd: het landschap, en met name de bossen, ontwikkelen zich verder.

Zomergasten

Vleermuizen worden al meer dan dertig jaar in Flevoland waargenomen. Veel duidelijkheid over de aard en mate van hun aanwezigheid bestond er tot voor

kort echter niet. Slechts incidenteel werd een slapend exemplaar aangetroffen, zoals de rosse vleermuis die in de nok van een schaftkeet werd ontdekt. Verrassend was de ontdekking van slapende meervleermuizen in meidoornstruiken op het Hulkesteinse strand; de struiken werden wegens bacterievuur omgezaagd. De meeste vleermuiswaarnemingen kwamen van mensen die in de schemering kleine vleermuisjes langs de huizen zagen fladderen; verder dan een gokje, dat het wel om de dwergvleermuis zou gaan, kwam het niet.

Met name door Rombout de Wijs is Flevoland sinds 1990 meer systematisch doorgelicht op het voorkomen van vleermuizen. Rosse vleermuizen blijken in Zuidelijk Flevoland vrij algemeen voor te komen. Diverse soorten gebruiken Flevoland wel als fourageergebied, maar hebben hun kraamkamers en rustplaatsen buiten de polders. Zo vliegen de laatvliegers in juni en juli via de Hollandse brug 's avonds laat de polder in, om tegen middernacht in de Oostvaardersplassen te arriveren. De meeste soorten worden verrassend genoeg vrij geregeld gedetecteerd. De dwergvleermuis lijkt het meest algemeen; in 1992 werd in Lelystad de eerste echte kolonie van deze soort gevonden. Daarna volgden nog kolonievondsten in Biddinghuizen en Almere.

Toekomst

Het bovenstaande verslag is meer een impressie dan een naar volledigheid strevend wetenschappelijk document. Flevoland is nog lang niet aan het eind van zijn (natuurlijke) ontwikkeling. Het zal dan ook boeiend blijven om de 'opmars' van de zoogdieren in de toekomst te volgen. Zullen boommarter en steenmarter zich hier vestigen? Voor andere soorten, zoals de das, is dat nauwelijks een vraag, daar gaat het meer om het 'wanneer'.

Literatuur

- Cavé, A.J., 1960. Muizen en hun bestrijding in Oostelijk Flevoland. Tekst lezing.
 Ligtoet, W., 1992. Noordse woelmuis. In: S. Broekhuizen et al., Atlas van de Nederlandse zoogdieren. Utrecht, Stichting KNNV-uitgeverij.
 Wigbels, V., 1994. De edelherten van de Oostvaardersplassen. Zoogdier 5(3):4-10.

Vincent L. Wigbels, Golfpark 175,
 8241 AE Lelystad, 0320-262055

EEN BELEVENIS OP DE DIEMERZEEDIJK

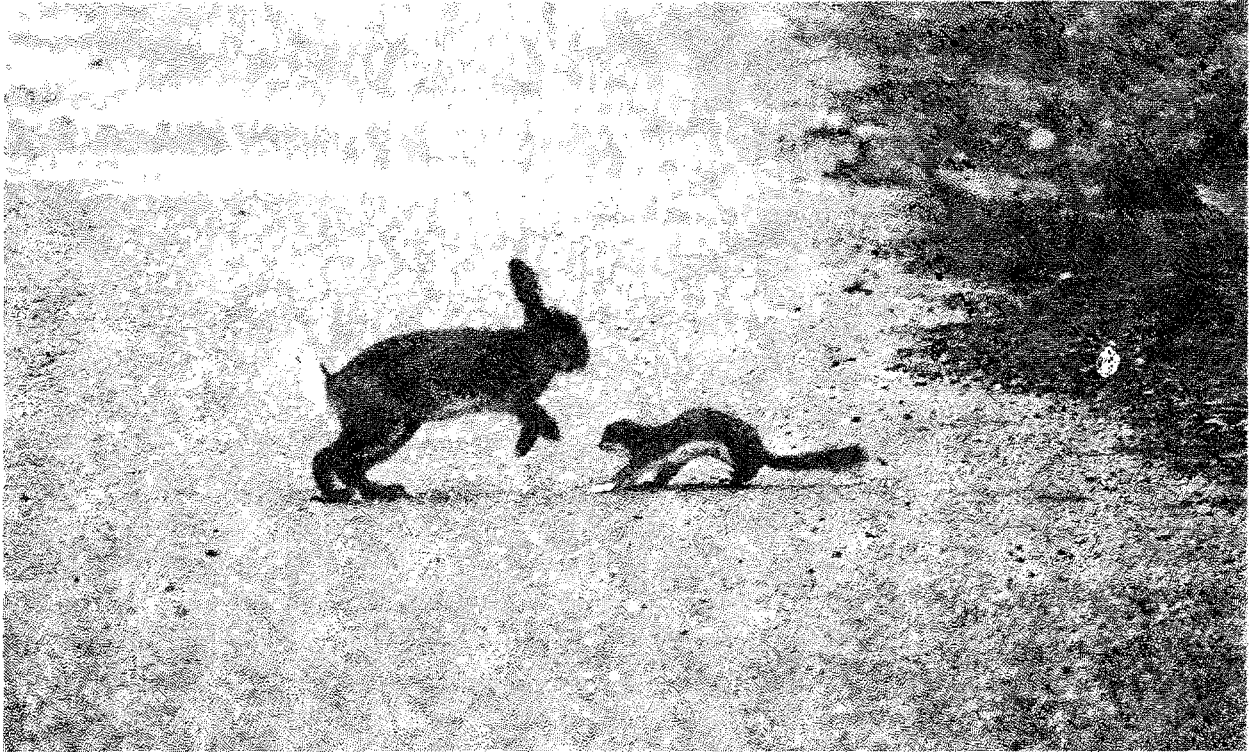
Nirk Zijlmans

Vlak bij Amsterdam, aan de oostkant, ligt een paradijsje. Toch is het een van de meest vervuilde gebieden van Nederland: het was vroeger een stortplaats voor huis-, bouw- en chemisch afval. Al meer dan tien jaar is het gebied, aan weerszijden van de Diemerzeedijk, afgesloten voor het publiek, in afwachting van de sanering. Er heeft zich een uniek natuurgebied ontwikkeld, waar de mens niet ingrijpt.

Foto's Nirk Zijlmans

Als liefhebber van de natuur maak ik regelmatig wandelingen en fietstochten rond mijn woonplaats Amsterdam. Twee jaar geleden werd ik opmerkzaam gemaakt op het bestaan van een natuurgebied langs de Diemerzeedijk. Na een eerste bezoek volgden er nog vele, want het terrein is erg afwisselend en rijk aan vogels en zoogdieren. Aan de noordoostkant ligt een brede strook, langs de oever van het IJsselmeer, met rietvelden, ruigte-vegetaties en wilgebossen. Havik en sperwer proberen er regelmatig een vogeltje te verschalken. Aan de zuidwestkant is het terrein smaller, het Amsterdam-Rijn-kanaal vormt hier een scherpe begrenzing. De hoge, met tropisch hardhout beschoeide oever van het kanaal is een onneembare hindernis voor dieren die proberen over te steken. Heel wat recën vinden hier de dood, op zoek naar nieuwe leefgebieden.

Voor al 's ochtends vroeg en 's avonds kom ik op de Diemerzeedijk. Zwoele zomeravonden zijn speciaal aantrekkelijk. De nazang van zomervogels hangt als een warme deken over het gebied, en de viervoeters verliezen iets van hun natuurlijke schuchterheid en komen behoedzaam uit hun schuilplaatsen. Het grote aantal konijnen oefent een onweerstaanbare aantrekkingskracht uit op roofdieren als vos en hermelijn. Af en toe kom je zomaar een vos tegen op het pad. Volgens Martin Melchers heeft dit gebied de hoogste hermelijn-dichtheid van Amsterdam en omgeving. Een

keur aan schuilplaatsen, goede dekking door hoog opgaande vegetatie en een hoog prooiaanbod spelen daarbij een belangrijke rol.

Op een ochtend was ik getuige van een 'ontmoeting' tussen een hermelijn en een door myxomatose geteisterd konijn, midden op de weg. De ongewone traagheid van de actie bood mij de gelegenheid wat foto's te maken. Normaal doodt een hermelijn zijn prooi met één snelle beet, maar dit dier viel herhaalde malen aan, en moest het uiteindelijk zelfs opgeven! Een raadselachtige afloop. Was de hermelijn nog onervaren, of zelf verzwakt? Of reageerde het konijn, vanwege de myxomatose, op een ongewone manier? In elk geval ont kwam hij in de begroeiing naast de weg.

Het is eigenlijk ongelooflijk, dat in een gebied met zo'n achtergrond de natuur zijn kans grijpt en de mogelijkheid biedt zulke bijzondere waarnemingen te doen. Met de sanering in aantocht, en de plannenmakers gereed om hun natuuronvriendelijke visie aan dit soort verdwijnende overhoekjes op te dringen, wordt mij weer eens extra duidelijk dat het ontbreken van onderhoud pas echte natuurontwikkeling waarborgt.

Nirk Zijlmans, Magnoliastraat 11,
1031 VD Amsterdam.

ratten *Arvicola terrestris* te bestrijden. Dat verliep zeer succesvol, de woelratten waren al in 1937 geheel verdwenen. Daarna waren er alleen nog konijnen, hazen, bosmuizen, huismuizen en bruine ratten als voedsel voor de hermelijnen beschikbaar. Mogelijk kwam de bruine rat dus als volgende aan de beurt om door de hermelijn te worden uitgeroeid. Intussen is ook de hermelijn uitgestorven op Terschelling (Broekhuizen *et al.*, 1992).

Jaap Mulder

Literatuur

- Broekhuizen, S. *et al.*, 1992. Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. - Stichting uitgeverij KNNV, Utrecht.
- Mörzer Bruijns, F.M., 1947. Biologische inventarisatie op Vlieland. Waargenomen en verzamelde zoogdieren. Intern rapport SBB, NWA.
- Roos, G.Th. de, in voorber. Veranderingen in de zoogdierfauna op Vlieland sinds 1970. De Levende Natuur.

Grijze noordse woelmuizen in Friesland

Tijdens een muizeninventarisatie in het natuurgebied de Groote Wielen bij Leeuwarden halverwege januari 1996, zijn op een zestal lokaties vallen geplaatst. Op twee plekken kon de aanwezigheid van de noordse woelmuis *Microtus oeconomus* worden vastgesteld. Voor zover bekend zijn dit de eerste vangsten van noordse woelmuizen in het gebied sinds de vangsten van Van Wijngaarden (1969) in de jaren zestig.

Onder de vangsten bevond zich ook een tweetal bijna compleet grijze noordse woelmuizen. Beide dieren vertoonden alle kenmerken van een noordse woelmuis; een relatief lange staart en donkere poten met lichte nageltjes. Wel was het eerste stukje van de snuit bruin gekleurd en vertoonde één exemplaar een donkere band over de rug.

Van woelmuizen is het bekend dat ze zo nu en dan afwijkende kleurpatronen vertonen (mond. med. C. Smeenk). In 'Zoogdieren van West-Europa' (Lange *et al.* 1994) valt te lezen "Er komen, met name in sommige gebieden in Nederland, ook lichter gekleurde noordse woelmuizen voor". Bij navraag bleek dat zowel in Noord-Holland (Texel) als Zuid-Holland (Vlaardingse Vlietlanden) kleurafwijkingen waren geconstateerd (mond. med. R. Lange).

Een compleet overzicht van de vangsten verschijnt binnenkort in het blad 'Mammalaar' van de NJN-Zoogdierenwerkgroep.

Rutger Barendse & Maurice La Haye, NJN-ZWG, Droevendaalsesteeg 103, NL-6708 PS Wageningen, tel. 0317-421806.

- Lange, R., P. Twisk, A. van Winden & A. van Diepenbeek, 1994. Zoogdieren van West-Europa. KNNV-Uitgeverij, Utrecht.
- Wijngaarden, A. van, 1969. De noordse woelmuis, *Microtus oeconomus* Pall., in Nederland. Rapport RIVON, Zeist.

Aanval van buizerd op boommarter

Zowel Bijlsma (1993a) als Van der Leer (1994) maken melding van een aanval van een vogel op een boommarter *Martes martes*. Het eerste geval betrof de vondst van een dode jonge boommarter op een buizerd-nest. Daarbij ging het naar alle waarschijnlijkheid niet om aandrigen van aas, maar om een actieve vangst. In het tweede geval werd een volwassen boommarterwifje bij het naderen van haar nesthol door een bosuil aangevallen. De marter vluchtte meteen daarop in de nestholte.

Aan deze voorvallen kan nog een waarneming worden toegevoegd. Op 8 juli 1993, in de vroege ochtend, hield ik samen met een vriend halt ter hoogte

van een open plaats in het bos van Waly (Argonne, Noord-oost-Frankrijk). Vanuit de wagen konden we een drietal jonge buizerds ongestoord gadeslaan. Zij zaten elkaar na en vlogen voortdurend over en weer. Op enkele tientallen meters afstand van ons verscheen een boommarter tussen het hoge gras. In sprongengalop kwam hij onze richting uit, ondertussen op houtstapels klimmend en speurend. Bij dit verbluffende schouwspel waren, in het licht van de ochtendzon, alle soortkenmerken onmiskenbaar. Het was bovendien een opvallend groot exemplaar, kennelijk een volwassen mannetjesdier.

Plotseling werd het beeld door de verrekijker echter totaal verduisterd: een buizerd was blijkbaar recht naar de boommarter toe gedoken en scheerde rakelings over hem heen. De marter vluchtte daarop terstond naar het bos en verdween voorgoed uit het gezicht.

Omdat alles zo snel gebeurde kon niet worden vastgesteld welke buizerd precies de aanval had uitgevoerd. Vermoedelijk ging het hier om een schijn aanval van een oudervogel ter verdediging van de jongen. Bijlsma (1993b) beschrijft inderdaad dat sommige roofdieren korte metten maken met jonge roofvogels die op de grond geraken.

Koen Van Den Berge, Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer, Gaverstraat 4, B-9500 Geraardsbergen

- Bijlsma, R.G., 1993a. De rollen omgekeerd: Buizerd *Buteo buteo* pakt boommarter *Martes martes*. Limosa 66(3): 124-125.
- Bijlsma, R.G., 1993b. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co, Haarlem.
- Leer, P.A. van der, 1994. Bosuil valt boommarter aan. Zoogdier 5(2): 35.

TOCH NIET ZELDZAAM? GROTE BOSMUIS IN ZUID-LIMBURG.

Riemke Bitter

Opgetogen ploeteren wij in de onwaarschijnlijke Limburgse ochtendhitte de heuvel op naar ons tentenkamp, plastic muizenkooitje in de tas. In dat kooitje springt een fors uit de kluiten gewassen grote bosmuis, een hitsige kerel, op en neer. Hij zou liever terug zijn in de Platte Bossen, waar zijn soortgenoten druk bezig zijn met de voortplanting. Vanavond mag hij ook weer meedoen, maar eerst krijgen alle kampdeelnemers (m/v) 'het beest' te zien waar we nou eigenlijk naar op zoek zijn. Het zal gelukkig niet de laatste keer zijn dat zij een grote bosmuis zien.

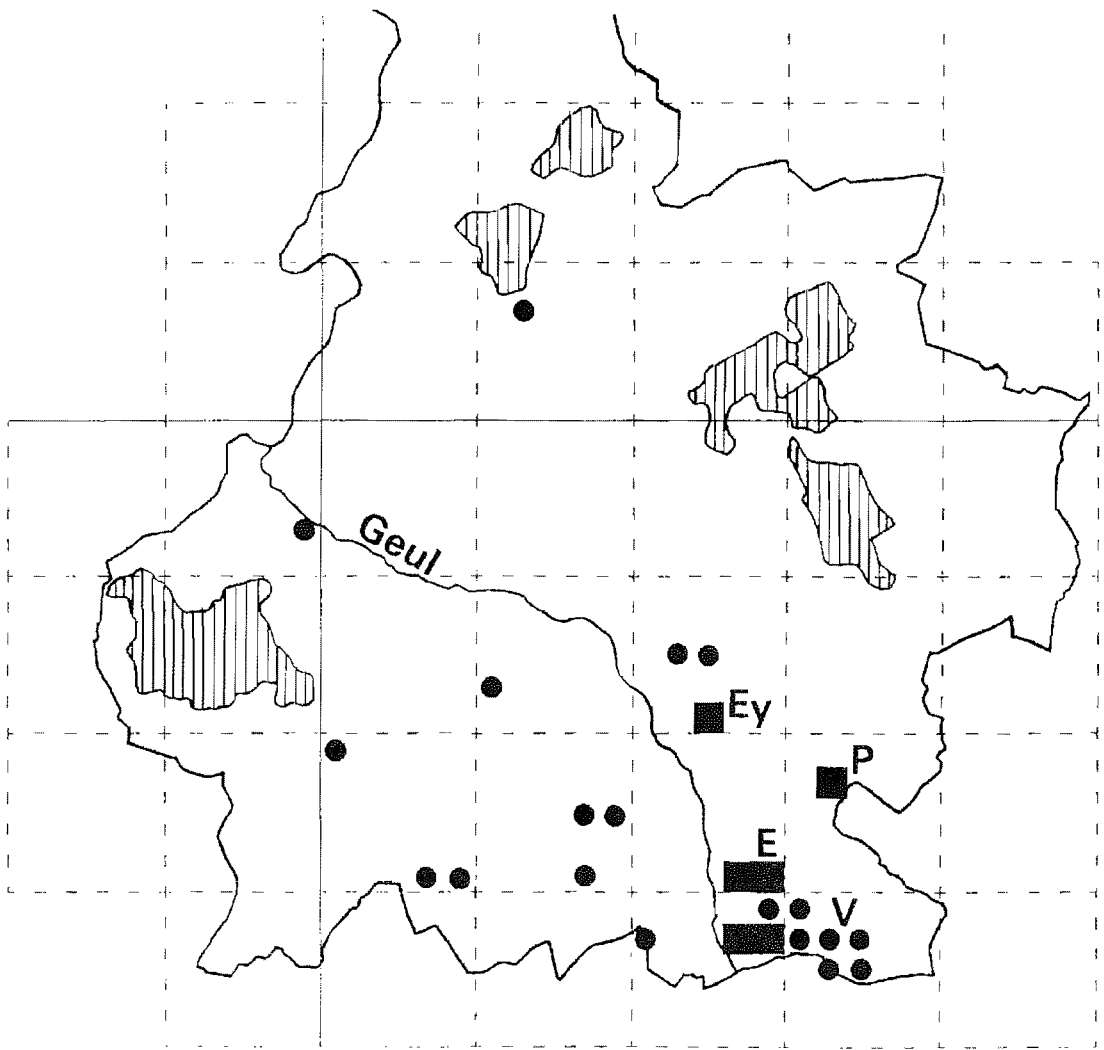
Grote bosmuis, mannetje; let op de gehavende oren.
Foto Martijn de Vries

De grote bosmuis *Apodemus flavicollis* is de grote 'broer' van de gewone bosmuis *Apodemus sylvaticus*. Het simpelste kenmerk om de twee soorten uit elkaar te houden is de gele keelband van de grote bosmuis. Helaas heeft niet elke grote bosmuis deze keelband, maar er zijn nog genoeg andere bruikbare kenmerken om grote en gewone bosmuis van elkaar te kunnen onderscheiden. De grote bosmuis heeft grotere voeten en een in verhouding langere staart. Doorgaans heeft de grote bosmuis een witte buik en een scherpe scheidslijn tussen bruin en wit, terwijl de gewone bosmuis zijn dagen slijt met een grijzige buik en een minder opvallende scheids-

lijn. Ook is de grote bosmuis kennelijk agressiever dan de bosmuis, aangezien hij vaker gehavende oren heeft of stukken staart mist. Alles bij elkaar genomen zijn beide soorten door een ervaren onderzoeker goed uit elkaar te houden.

Verspreiding

Doordat nog niet voldoende onderzoek gedaan is, gericht op het voorkomen van de grote bosmuis, is over zijn verspreiding in Nederland niet veel bekend. In 1939 werd een grote bosmuis gevonden bij Heer, in 1949 een in het Cannerbos ten zuiden van Maastricht en in 1975 een in het Elzetterbos. Volgens opgave in de gids 'Zoogdieren van West-Europa' (Lange *et al.*, 1994) bezet de grote bosmuis in Nederland alleen het

Vijlenerbos. Ook als je naar de verspreidingskaart (1970-1988) van de grote bosmuis in de 'Atlas van de Nederlandse zoogdieren' (Broekhuizen *et al.*, 1992) kijkt, zie je slechts twee trieste stippen helemaal onderaan Nederland hangen.

Deze weergave van de verspreiding is vooral gebaseerd op een min of meer toevallige waarneming in de bossen bij Vijlen. In 1984, tijdens een onderzoek naar hazelmuizen in het gebied van boswachterij Vaals, liep een grote bosmuis in een van de vallen. Daarop werd het onderzoek meer op de grote bosmuis gericht, met als resultaat dat twintig exemplaren werden gevangen (Foppen & Bergers, 1985). Hoewel het uit bovengenoemde literatuur lijkt alsof je deze soort alleen in het Vijlenerbossen-complex kunt verwachten, is bij recent onderzoek en uit losse waarnemingen gebleken dat het diertje ook met grote regelmaat elders in Zuid-Limburg aan te treffen valt.

Veel waarnemingen

Tijdens een tweetal zomerkampen van de Zoogdierenwerkgroep van de Jeugd-

Vangsten van grote bosmuizen door de ZWG-JNM in juli 1993 en/of juli 1995 (zwarte kilometerhokken), en toevallige vangsten en vondsten van 1990 tot 1995 (opgave Leo Backbier, ZWG-NHG; stippen). Steden gearceerd. V = Vijlenerbossen (= boswachterij Vaals); E = Elzetterbos; P = Platte bossen; Ey = Eyserbossen.

bond voor Natuur- en Milieustudie Nederland, in 1993 en 1995, is onderzoek gedaan naar het voorkomen van de grote bosmuis in Zuid-Limburg. Beide jaren is er in juli een tiendaags onderzoekskamp gehouden. Meer dan honderd Longworthvallen werden geplaatst in geschikt lijkende biotopen, in de wijde omgeving van het Vijlenerbossen-complex. In 1993 werd in vier van de elf zo onderzochte kilometerhokken de aanwezigheid van de grote bosmuis vastgesteld: in totaal werden dat jaar 82 exemplaren gevangen. In 1995 kon de aanwezigheid in drie van de acht onderzochte kilometerhokken worden vastgesteld en werden 22 exemplaren gevangen (zie kaart).

Leo Backbier, van de Zoogdierenwerkgroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg (ZWG-NHG),

Vallencontrole tijdens de speurtocht naar de grote bosmuis. Foto Martijn de Vries

meldde ons dat sinds 1990 in maar liefst 20 kilometerhokken toevallige vangsten en doodvondsten van de grote bosmuis werden gedaan (zie kaart); de soort komt dus blijkbaar in een groter stuk van Limburg voor dan tot nu toe werd aangenomen.

Onderzoek

In 1993 werd in het noordelijke deel van het Elzetterbos (aan de noordwestkant van het Vijlenerbossencomplex) de aanwezigheid van een aanzienlijke populatie grote bosmuizen vastgesteld. Drie rijen vallen stonden hier in bosranden en in hagen, één rij stond wat dieper in het bos. In totaal werden 50 individuen gevangen. Enkele honderden meters verder, waar wat vallen in vochtig bronbos stonden, werden nog eens 19 individuen gelokaliseerd. Ook nabij het plaatsje Rott werd in 1993 een tiental exemplaren gevangen in het Elzetterbos, waarvan de meeste in een bos met veel berk, zoete kers en een enkele zomereik. Er kan dan ook worden gesteld dat de soort algemeen is aan de noordkant van het Elzetterbos (Barendse, 1993).

De soort beperkt zich volgens de waarnemingen duidelijk niet tot het Vijlenerbos zelf, maar is ook in de nabije omgeving frequent aanwezig. In 1993 werden twee grote bosmuizen gevangen in de struiken rondom een boomgaard even ten zuiden van het Vijlenerbos. De vallen waren hier twee meter hoog in vlieren en hoge braamstruiken vastgemaakt. In 1995 is wederom gevangen in een haag langs een (andere) boomgaard even ten zuiden van het Vijlenerbos, ditmaal gewoon op de grond. Hier liepen zes exemplaren in de val. Ook langs een beekje, dat in een zuidelijke uitloper van het Vijlenerbos aan de rand van een weiland stroomde, konden vier grote bosmuizen gevangen worden. Daarnaast zijn in de omgeving van het Vijlenerbos nog diverse toevallige vondsten en vangsten gedaan in bosranden, holle wegen en een graft.

Tot zover sluiten de verzamelde verspreidingsgegevens aan bij de waarneming van de soort in het Vijlenerbos in 1984. Maar ook op niet met het Vijlenerbos verbonden lokaties is gepoogd of de soort viel te ontdekken. Helaas is het, ondanks herhaalde pogingen, niet gelukt om een grote bosmuis te vangen in de bosgebieden ten westen van de Geul: Schweibergerbos, Kruisbos en Groote Bos. Toch zijn er recent door Leo Backbier vondsten gedaan die er op duiden dat de soort ook ten westen van de Geul voor komt (zie kaart).

Platte bossen

Zowel in 1993 als in 1995 is door ons onderzocht of de soort in de Platte Bossen voor komt. Dit bosgebied ligt op ongeveer 5 km ten noorden van het Vijlenerbos, is niet erg groot (ca 45 ha) en ligt geïsoleerd in het agrarisch cultuurlandschap. In 1993 werd in de Platte Bossen slechts één exemplaar van de grote bosmuis, een vrouwtje, gevangen. Toen we echter in 1995 de Platte Bossen opnieuw onderzochten, kregen we duidelijke aanwijzingen voor de aanwezigheid van een grotere en levensvatbare populatie. Verspreid over diverse lokaties binnen het bosgebied gaf een twaalfstal grote bosmuizen acte de présence. Het ging om zeven vrouwtjes, waaronder verscheidene zwanger of zogend, vier mannetjes, waarvan drie seksueel actief, en één juveniel exemplaar. Het is niet duidelijk of we hier getuige zijn geweest van een recente kolonisatie, of dat de verschillen in vangstresultaat tussen de twee verschil-

lende jaren op toeval berusten.

In 1995 is door ons één vrouwelijk exemplaar gevangen aan de zuidelijke rand van de Eyserbossen. Dit bosgebied ligt weer twee kilometer noordelijker dan de Platte Bossen en is aanzienlijk kleiner (ca 20 ha). Daar alleen aan de zuidelijke rand vallen zijn geplaatst, kan niets gezegd worden over het voorkomen dieper in het bos, of aan de noordelijke rand. Bij de Vrakelberg, twee kilometer ten noorden van de Eyserbossen, is in juni 1995 een grote bosmuis gevangen door studenten van de Hogeschool Holland. Leo Backbier meldde in een naburig kilometerhok ook de vondst van een grote bosmuis, aan de rand van een veldweg langs het bos. Deze drie waarnemingen doen vermoeden dat de grote bosmuis ook in de omgeving van Eys met enige regelmaat voor komt.

Biotoopvoorkeur

De vangsten en vondsten geven aan dat de grote bosmuis niet al te kieskeurig is wat zijn biotoop betreft. De soort is zowel dieper in bos als aan de rand daarvan gevonden, maar ook in hagen en holle wegen (Barendse, 1993). Diverse malen is hij ook aangetroffen in verruigde weiden. Deze laatste drie biotopen waren nog niet bekend voor Nederland. Wel is bekend dat de soort in andere delen van Europa deze biotopen bezet. Zo vormden grote bosmuizen een ware plaag tijdens het zomerkamp van de veldwerkgroep van de VZZ in Tjechië in 1993. Doordat ze veelvuldig de vallen in een vochtig en ruig grasland bezetten, konden de andere aanwezige soorten nauwelijks gevangen worden.

Een enkele uitzondering daargelaten, vingen wij overal waar grote bosmuizen in de val liepen ook de gewone bosmuis. Het is interessant om na te gaan of de in buitenlandse literatuur beschreven voorkeuren van grote en gewone bosmuis voor verschillende soorten biotopen ook in het zuiden van Nederland zichtbaar zijn. De hoeveelheid gegevens die nu beschikbaar is, is echter te gering om dat met zekerheid te kunnen bepalen.

De factor vochtigheid lijkt in ieder geval niet bepalend voor de grote bosmuis: wij vingen hem hoog en droog in hagen en bossen, maar ook in bronbos en in drassig gebied langs een beek. Wat wel opviel is dat meestal twee van de drie begroeiingslagen (kruid-, struik- en boomlaag) op de vangplekken een vrij

Grote bosmuizen in boomstomp. Foto Dick Klees

In Zuid-Limburg komt de grote bosmuis méér voor dan gedacht. Foto Martijn de Vries

hoge bedekkingsgraad hadden. Een voorkeur voor een hoge bedekkingsgraad van één van deze drie lagen in het bijzonder, is niet uit ons onderzoek gebleken.

Gemist of uitgebreid?

Hoewel het zeer positief is dat grote bosmuizen minder zeldzaam zijn dan

Holle weg langs bosrand in Zuid-Limburg, biotoop van de grote bosmuis. Foto Martijn de Vries

altijd werd gedacht, blijft het de vraag waarom nu pas blijkt dat de grote bosmuis geen echt ongewone verschijning is in Zuid-Limburg. In de jaren zestig en zeventig zijn bij diverse onderzoeken in de Vijlenerbossen geen grote bosmuizen aangetroffen. Heeft de soort zich in die korte tijd sterk weten uit te breiden of is hier wat anders aan de hand? Door de grote hoeveelheid nieuwe vondsten mag zeker getwijfeld worden aan de juistheid van de weergave van de vroegere verspreiding. Het is zeer goed denkbaar dat de soort de afgelopen decennia ook al regelmatig is gevonden of gevangen, maar simpelweg niet is herkend. Wie de grote bosmuis niet

kent of er niet op verdacht is dat hij ergens kan voorkomen, zal immers elke bosmuis als gewone bosmuis noteren. Aan de andere kant is er de laatste decennia het nodige veranderd in de bossen van Zuid-Limburg, waardoor zij wellicht geschikter zijn geworden voor de grote bosmuis. Het lage aantal waarnemingen van vóór 1990 kan dus even goed verklaard worden uit een gebrek aan kennis bij waarnemers, als uit een recente uitbreiding van de soort.

Welk van de twee theorieën, of een combinatie van beide, de juiste is valt nu niet meer vast te stellen. Maar volgens beide theorieën zal een grotere inspanning om de huidige verspreiding van de grote bosmuis te onderzoeken, haast wel moeten leiden tot de vondst van nieuwe concentraties grote bosmuizen. Toevallige waarnemingen vormen goede aanknopingspunten om te bepalen waar gezocht kan worden. In ieder geval kan het geen kwaad om, bij elke bosmuis die men aantreft, nog eens goed te kijken of het niet toevallig een grote bosmuis is. Je weet het tenslotte maar nooit!

Een uitgebreid verslag van het muizenonderzoek in Zuid-Limburg in 1995 zal te lezen zijn in de Bosmuis, het tijdschrift van de ZWG-JNM. Leo Backbier van de ZWG-NHG bedank ik voor het kritisch volgen van ons onderzoek en het ter beschikking stellen van zijn waarnemingen.

Literatuur

- Barendse, R. 1993. Muizen in het zuidoosten van Zuid-Limburg. *Bosmuis* (31)2:23-72.
- Broekhuizen, S. *et al.*, 1992. Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. Stichting uitgeverij KNNV, Utrecht. p. 286-291.
- Foppen, R. & P. Bergers, 1985. Een populatie grote bosmuizen *Apodemus flavicollis* in de Vijlenerbossen. Verslag nr. 247, Zoöl.Lab. afd. Dierecologie, Kath.Univ.Nijmegen / Staatsbosbeheer Limburg, Roermond. 1-30.
- Lange, R., P. Twisk, A. van Winden & A. van Diepenbeek, 1994. Zoogdieren van West-Europa. Stichting uitgeverij KNNV/VZZ, Utrecht. p. 134-138.

Riemke Bitter, Monnetflat 35,
1422 EE Uithoorn, 0297-561318

SYMPOSIUM HERINTRODUCTIE: EEN VERSLAG

Joep van der Laar

Wolven op de Veluwe, elanden in het Oostvaardersplassengebied, de zilveren maan (vlinder) in de schraallanden langs de Meije: de herintroductie van soorten is een hoogst actueel thema in natuurbeschermend Nederland. Het verlies van een voor Nederland inheemse soort, en dus het verlies aan biodiversiteit, kan een belangrijk argument zijn om soorten opnieuw te introduceren. Onder deze noemer zijn herintroducties in Nederland al vanaf 1928 bekend (grote vuurvlinder in het Naardermeer). In zo'n geval is herintroductie vooral een doel. (Her)introductie kan ook als middel worden gezien. Dat is het geval als grote herbivoren als schotse hooglanders of koniks worden ingezet als maai- en snoeiapparaten. Deze grazers en knabbelaars zijn dan in de eerste plaats een middel om een mooi doel te bereiken: voorkomen dat natuurgebieden dichtlopen met bos, respectievelijk bewerkstelligen van een gevarieerde ruimtelijke structuur die met maaien niet is te bereiken.

Veluwe lijkt niet groot genoeg, en te geïsoleerd, voor een levensvatbare populatie van de lynx. Foto Jaap Mulder

Het mooiste is natuurlijk als doel en middel min of meer samenvallen. Zo kan men bijvoorbeeld aankijken tegen de ideeën om predatoren (wolf, lynx) op de Veluwe vrij te laten, om aldaar een ecologisch gezonde druk op de populaties van ree, edelhert en wild zwijn uit te oefenen. Ook de inzet van edelherten en elanden in de Oostvaardersplassen valt enigszins in deze gemengde categorie.

De discussie tussen voor- en tegenstanders laat regelmatig op. Daarbij gehanteerde argumenten lopen uiteen van zeer fundamenteel tot zeer pragmatisch en zijn ook wel emotioneel. Het is hard nodig om te proberen wat dichter bij algemeen geaccepteerde regels te komen als het gaat om de herintroductie van soorten in bestaande en nieuw te ontwikkelen natuurgebieden. Daartoe organiseerde de VZZ samen met Staatsbosbeheer (SBB) en de Nederlandse Commissie voor Internationale Natuurbescherming (NCIN) op 1 februari j.l. te

Almere een symposium. Aan het woord kwamen voor- en tegenstanders, en mensen met praktische ervaring met herintroductie. Om niet alles tegelijk overloep te halen koos de organisatie voor een inperking tot enkele diersoorten.

In de eerst inleiding vroeg Van Bree (NCIN) zich af wat nu eigenlijk het doel is van herintroductie. Welke 'oorspronkelijke' toestand wil men herstellen? 4.000 jaar geleden lag een groot deel van Nederland onder bos. Mensen woonden verspreid in kleine groepjes; zij beïnvloedden de omgeving nog weinig. Bijgevolg waren er nog volop wolven en beren, maar bijvoorbeeld veel minder soorten vleermuizen dan thans. Van Bree plaatste ook enige kanttekeningen bij de recente introductie van edelherten in het Oostvaardersplassengebied, waarbij individuen van geheel verschillende herkomst (o.a. Schotland en Tsjechië) bij elkaar werden gebracht. Van Bree vond dit project vanwege deze 'genetische vervuiling' een slecht voorbeeld van een introductie. Gezien als middel (goedkope maaimachines) vond deze introductie bij hem meer genade.

Na een bijdrage van Van der Made (Vlinderstichting) over de diverse herintroducties van vlindersoorten in Nederland sinds 1990, volgde Siepel (IBN-DLO) met een interessant verhaal over mogelijke risico's van herintroducties. Het gaat erom of de uit te zetten soort een adequate ecologische respons vertoont op de omstandigheden zoals die heersen in het 'ontvangende gebied'. Indien men het succes van herintroductie wil optimaliseren is het verstandig om niet in paniek te raken als de aantallen gedurende de eerste jaren na de introductie sterk achteruitgaan. De dieren die het overleven zijn vermoedelijk beter aangepast en kunnen het beginpunt vormen voor een voorspoedige populatie-ontwikkeling in de jaren daarna. Bijzetten van nieuwe exemplaren van vreemde herkomst zou deze werking van de selectiedruk weer teniet doen.

Lynx

In de twee volgende voordrachten stond de lynx centraal. Eerst schetste Groot Bruinderink (IBN-DLO) een beeld van de actuele stand van zaken met betrekking tot de populaties van ree, edelhert en wild zwijn op de Veluwe. Deze drie soorten vertonen als het ware een afgedwongen terreingebruik. Zo worden de

dieren bijgevoerd in rustgebieden en worden onderlinge uitwisseling en migratie verhinderd door rasters. Een en ander beperkt de mogelijkheden voor natuurlijke bosverjonging, door een onnatuurlijk hoge graasdruk. De jacht bevordert verder een niet-natuurlijke populatieopbouw (geslachtsverhouding, gemiddelde leeftijd). Groot Bruinderink maakte in ieder geval duidelijk dat er voldoende prooidieren voor predatoren aanwezig zijn, zelfs bij voortzetting van het jachtbedrijf. De inzet van een predator als de lynx zal waarschijnlijk leiden tot een meer natuurlijke spreiding van diens prooidiersoorten en meer mogelijkheden voor spontane bosverjonging, vooropgesteld dat de bijvoeding wordt gestaakt. Nog beter wordt het als deelgebieden met elkaar worden verbonden door het verwijderen van rasters. Voor deze spreker stond vooral de nuttige invloed voorop, die de lynx op de natuurlijkheid van de Veluwe zou kunnen hebben, de lynx dus als middel. Daarbij accepteerde hij dat er regelmatig exemplaren uit andere Europese populaties zouden moeten worden bijgeplaatst om de populatie en de genetische variatie op peil te houden.

Jaap Mulder (VZZ) beschouwde de lynx meer vanuit de doel-invalshoek, de lynx dus in een levenskrachtige populatie aanwezig als onderdeel van een completer ecosysteem op de Veluwe. Na een sterke achteruitgang deze eeuw als gevolg van ontbossing, vervolging en overbejaging van zijn prooidiersoorten, is de lynx op diverse plaatsen in Europa aan een come-back bezig. Behalve geslaagde herintroducties (o.a. in Zwitserland) is met name in Scandinavië ook natuurlijke expansie aan de orde, vooral als gevolg van de toename van de ree. Mulder sprak uit dat de Veluwe gewoon te klein is om een levensvatbare populatie van de lynx te bevatten. De territoria zijn zo groot dat er slechts 10-15 lynxen op de Veluwe zullen kunnen leven; contact met de Utrechtse Heuvelrug zou maximaal nog leefgebied voor vier extra dieren opleveren. Voor het overige zijn de bosgebieden in Nederland veel te klein voor dit echte bosdier. De voortplantingssnelheid is erg laag (minder dan 1 jong per paar per jaar), waarmee de populatie erg kwetsbaar wordt voor verkeersslachtoffers en andere incidentele sterfte. Door de grote rivieren liggen Veluwe en Heuvelrug erg geïsoleerd ten opzichte

van de rest van Nederland; het zal dus moeilijk zijn om via de nog te ontwikkelen Europese Ecologische Hoofdstructuur uitwisseling met individuen uit het verre buitenland te bewerkstelligen.

Hoogmoed (Nationaal Natuurhistorisch Museum) benaderde de problematiek hierna vanuit de optiek van de handel in bedreigde diersoorten. Zijn voordracht maakte duidelijk dat er heel wat haken en ogen zitten aan het gesleep met dieren. Zo wees hij erop dat in het geval er beesten in een kleine aanwezige populatie worden bijgeplaatst ook allerlei ziekteverwekkers kunnen worden geïntroduceerd, die de dieren hebben opgedaan tijdens hun tijdelijke

Zou de eland passen in onze natuurgebieden? Foto Ybele Hoogeveen

(massale) opvang en tijdens het transport. Dit kan juist leiden tot uitroeiing van de ontvangende populatie.

Eland

De laatste bijdrage was voor rekening van Jeroen Helmer, namens het Wereld Natuur Fonds. Net als de Vlinderstichting doet ook het WNF graag in aalbare soorten die een zekere symboolwaarde hebben naar het grote publiek toe. Men richt zich daarbij op soorten (paarden, runderen, edelherten, elan-

Na een succesvolle herintroductie leven er nu weer lynxen in de bossen van de Zwitserse en Franse Jura.
Foto Jaap Mulder

den) die een belangrijke structurerende rol kunnen spelen in grootschalige natuurontwikkelingsgebieden, zoals de Gelderse Poort en de nieuwe veenmoerassen. Door hun graasactiviteit zorgen ze voor een mozaïekpatroon van bos, struweel en grasland, met een breed palet aan overgangssituaties. Deze variatie komt veel andere vertegenwoordigers van de inheemse fauna ten goede. Het WNF accepteert dat geen enkel gebied in Nederland groot genoeg is voor een levensvatbare populatie van de eland. Evenals Groot Bruinderink in het voorbeeld van de lynx op de Veluwe heeft men het over gecontroleerde populaties, er zal regelmatig uitwisseling van individuen met gebieden elders moeten worden georganiseerd. Wellicht kunnen elanden te zijner tijd terecht in Oostvaardersplassen, Biesbosch, de nieuwe veenmoerassen, Hunzedal, Lauwersmeer en het rivierengebied.

Conclusies

Echte consensus over nut en noodzaak van herintroductie is tijdens dit symposium niet bereikt. Dat kon ook niet worden verwacht, al was het maar omdat

nog heel veel niet bekend is over de impact van de introductie van 'losse' elementen (predatoren, aai-bare soorten) in bestaande, maar min of meer gedegenereerde ecosystemen. Er blijft nog voldoende discussiestof over. Wel is helder geworden dat herintroductie steeds aan uitgebreide randvoorwaarden gebonden moet zijn en dat het bijzetten van dieren in bestaande restpopulaties bepaald niet zonder gevaar is. In bepaalde gevallen zou men wellicht serieus moeten overwegen om niet een enkele soort, maar een complete verzameling soorten of een deelsysteem in te brengen. In natuurontwikkelingsgebieden, tot voor kort nog in gebruik bij de landbouw, is de bodemfauna meestal zeer verarmd. Juist die bodemfauna speelt een cruciale rol voor de natuurontwikkeling. Om die reden is er in het plangebied Goudplevier door Natuurmonumenten een transplantatie van strooisel en de daarin aanwezige bodemfauna uitgevoerd vanuit natuurgebied naar de te ontwikkelen voormalige landbouwgronden.

Joep van der Laar, David Ben
Goerionstraat 3, 3573 XL Utrecht

VOSSEN OP DE WADDENEILANDEN?

Jaap Mulder

De laatste tientallen jaren breidt de vos zijn areaal in Nederland uit. Was hij vroeger alleen bekend van de 'hogere gronden', nu bewoont hij ook poldergebieden en moerassen in het westen en noorden van het land. Ook in de vastelandduinen komt de vos nu voor, sinds 1968. De laatste jaren verschijnt er echter ook wel eens een bericht over vossen op de Waddeneilanden. Hoe zit dat?

De waddeneilanden zouden veel van hun charme verliezen indien er predatoren als de vos terecht zouden komen. Foto B.Hoogendoorn

Eind jaren zeventig liep er al eens een vos rond op Texel. Dat was geen wilde vos, maar een als huisdier gehouden dier, door een toerist meegenomen en daarna ontsnapt. Deze vos werd geschooten (Anonymus, 1993). Op 30 oktober 1993 werd echter opnieuw een vos op Texel gevonden, nu één met onbekende herkomst. Dirk Krijnen liep met zijn hond langs de Haffelderweg, ten zuiden van Den Burg, toen hij in de berm een dode vos ontdekte met een strik om de nek. Die vos kon er nog maar een paar uur liggen, want eerder op de dag was Dirk er ook al langs gekomen. Direct al werd gedacht aan een 'misplaatste grap', de vondst werd nog even stilgehouden en er werd een advertentie geplaatst waarin gemeld werd dat 'Reintje' kon worden afgehaald. Toen dat geen reacties opleverde verscheen er een artikel in de Texelse Courant (Anonymus, 1993). Het dier kwam via het Staatsbosbeheer in handen van het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, waar sectie werd gepleegd.

Onderzoek

Dat leverde interessante zaken op. Texel heeft een fauna die een beetje afwijkt van die van het vasteland. Diverse soorten kleine zoogdieren ontbreken er, terwijl de elders zeldzame noordse woelmuis er juist zeer algemeen is. De maaginhoud van de vos zou dus uitsluitsel kunnen geven over de herkomst. En inderdaad, in de maag werden haren van de rosse woelmuis gevonden! Deze soort komt op Texel niet voor. Dat maakt het vrijwel zeker dat de vos in dode staat is ingevoerd op Texel en langs de weg is neergelegd. De doodsoorzaak werd uit de sectie niet helemaal duidelijk, mogelijk is het dier aan een leverziekte gestorven. De strik was vermoedelijk pas om de nek bevestigd toen de vos al dood was. De kleur van de vacht maakt waarschijnlijk dat het dier afkomstig was uit de duinen van Noordholland.

Terschelling

Het bleef niet bij de vos die op Texel werd gevonden. Een jaar later dook er één op Terschelling op. Op 25 oktober 1994, om half negen 's ochtends, fietste Arie de Jong uit Hoorn op Terschelling over het schelpenpad van Oosterend naar de Boschplaat. Bij het J.Thijssenduin ontwaarde hij tot zijn grote verbazing een dode vos in de berm. Het dier, een volwassen manne-

tje, lag vlakbij de 'namaak-Brandaris' die samen met alle andere vuurtorens van Nederland in miniatuur op Terschelling te bewonderen was. Arie waarschuwde de Staatsbosbeheer-surveillant Freek Blom, en samen bekeken ze het dier eens goed. De kop was aan de linkerkant zwaar beschadigd en er was bloed uit oren en bek gekomen. Het dier was niet stijf: nog niet stijf of niet stijf meer, dat was niet duidelijk. Op het schelpenpad stonden goed zichtbare remsporen van vermoedelijk een jeep.

Schubben en haar

Vragen genoeg dus om nader op onderzoek te gaan. Sectie op het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek bevestigde de doodsoorzaak: de vos moet door een auto zijn geraakt en gedood. Er waren geen aanwijzingen dat het dier uit gevangenschap kwam. In zo'n geval vertonen de nagels vaak extra slijtage van het lopen op harde bodem, en is het dier vaak vetter dan in de natuur gebruikelijk. De meeste aanwijzingen kwamen uit de bestudering van de maag-inhoud. Deze was zeer gevarieerd. De belangrijkste bestanddelen waren resten van een konijn en een forse portie lever. Dit kan slachtafval geweest zijn. Interessant waren vooral de resten die maar weinig voorkwamen: veertjes van een putter en een eend, enkele maïskorrels, wat muiszeharen en een paar vissschubben en -graten. In deze laatste zaken zat hem de clou: de haren waren van een huisspitsmuis, de schubben van een grote zoetwatervis. Aangezien die allebei niet op Terschelling voorkomen, was duidelijk dat de inhoud van de maag van deze vos niet van het eiland zelf afkomstig kon zijn. Het dier is dus "niet in levende lijve" aangevoerd (Zwart, 1996), op die opvallende plek neergelegd, er werden wat remsporen geënceneerd, en klaar was de grap.

De kans dat een vos op natuurlijke wijze op een waddeneiland terecht komt, moet als verwaarloosbaar worden beschouwd. De kans dat twee vossen, of een zwanger wijfje, op een eiland terecht komt, is helemaal nihil. Een populatie zal er dus niet zomaar ontstaan. Het is zeer te hopen dat dat op de waddeneilanden zo blijft, want het ontbreken van allerlei dieren is nu eenmaal het unieke, de natuurlijke charme, van de eilandsituatie.

Dirk Krijnen met de (inmiddels ingevroren) vos van Texel. Foto *Texelse Courant*

Literatuur

Anonymus, 1993. Gevonden vos een misplaatste grap? *Texelse Courant* 5 nov. 1993.
Zwart, F., 1996. De Boschplaat Terschelling, jaarverslag 1995. Rapport SBB.

J.L.Mulder, *De Holle Bilt* 17 3732
HM De Bilt, 030-2203158

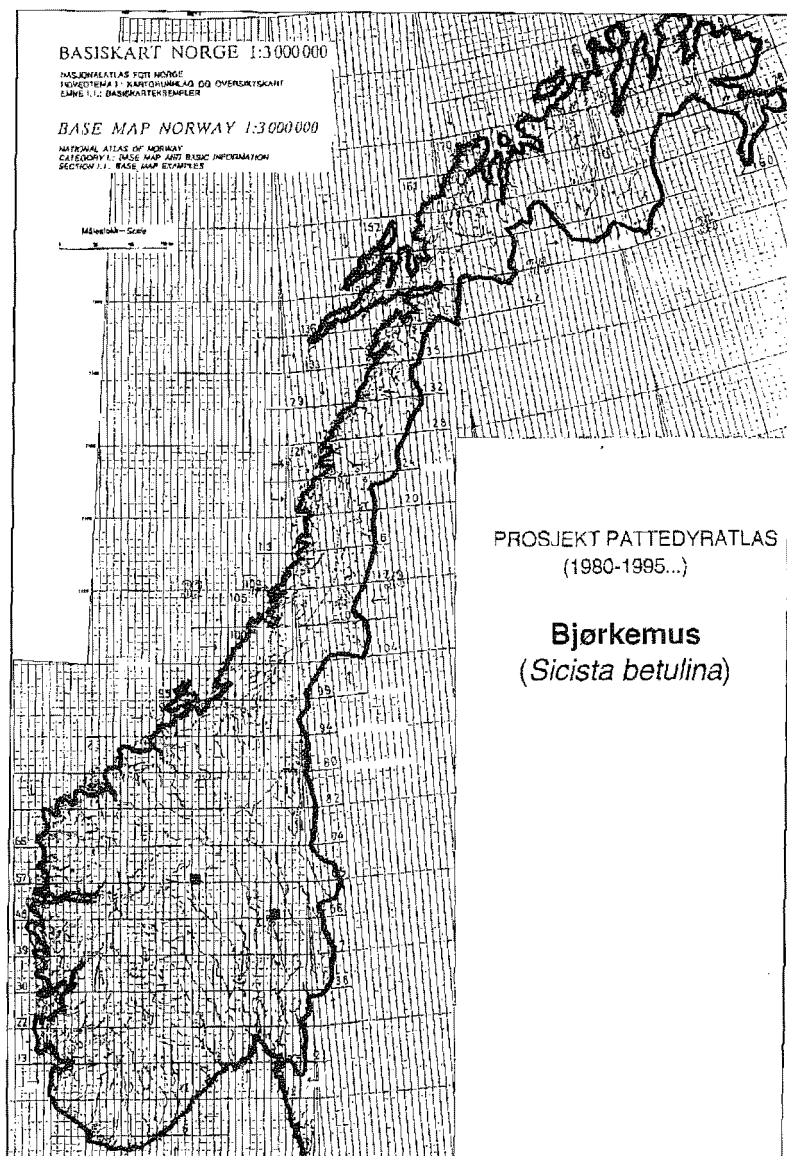
Noorwegen- gangers, opgelet!

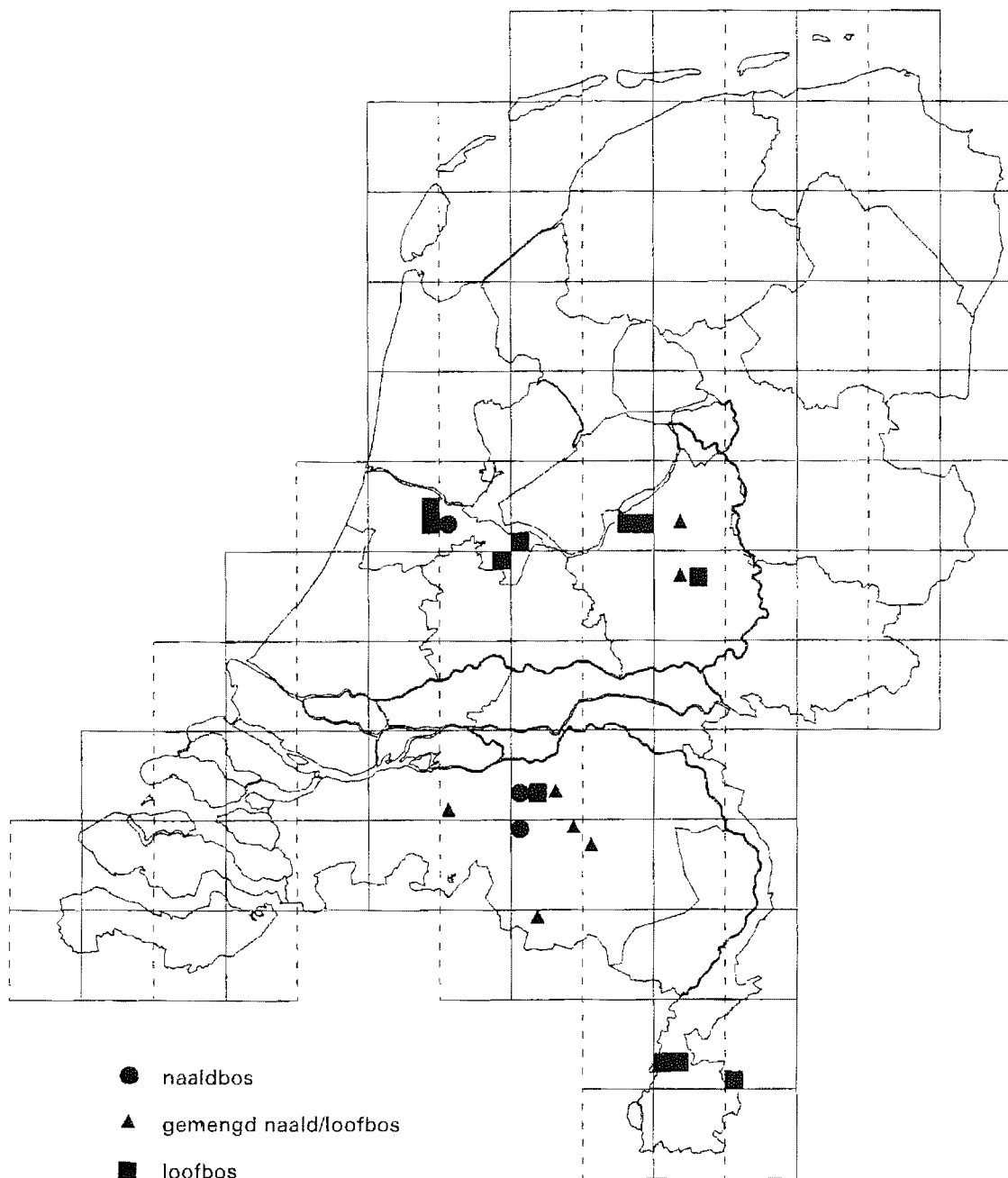
De Noorse Zoölogische Vereniging is een zoogdier-atlas-project begonnen, op basis van 10x10 km-hokken. Het gaat om waarnemingen vanaf 1980 (en tot 2000). De voorlopige verspreidingskaarten zien er nog erg leeg uit... Daarom een oproep aan allen die sinds 1980 in Noorwegen zijn geweest en zoogdieren hebben gezien. Weet je nog waar je bijna op die lemming trapte, waar je de overreden boommarker vond of die gewone zeehond tegenkwam, schrijf dan je waarnemingen op een kaartje en stuur ze (gewoon in het nederlands) naar onderstaand adres. Gebruik daarbij (zo mogelijk) de UTM-koördinaten die op de meeste 1:50.000 kaarten zijn aangegeven. Vermeld of het gaat om het oude koördinaten-net (in zwart op de kaart gedrukt) of het nieuwe (in blauw). Bij gebrek aan koördinaten beschrijf je de vindplaats zo nauwkeurig mogelijk. Elke waarnemer zal in de Atlas worden genoemd. Is dat niet een mooie beloning, vereeuwigd in Noorwegen! Voor meer inlichtingen, schrijf me! *Norsk Zoologisk Forening, Postboks 102, Blindern, N-0314 Oslo, Noorwegen.* Jeroen van der Kooij

Rechts: Lemming (*Lemmus lemmus*). Foto Jeroen van der Kooij

Links: Twee jonge huisspitsmuizen. Foto Dick Klees

KORTAF

Monitoring van eekhoornnesten

In het kader van het project Zoogdiërmontoring van de VZZ en de VLEN/svo zijn in februari 1995 tellingen verricht van nesten van eekhoorns. Hiertoe werden in proefgebieden van 10-25 ha alle bomen bekeken op de aanwezigheid van deze nesten. De tellingen werden uitgevoerd door vrijwilligers. Velen hiervan hadden nog maar weinig ervaring met het vinden en herkennen van eekhoornnesten. Met behulp

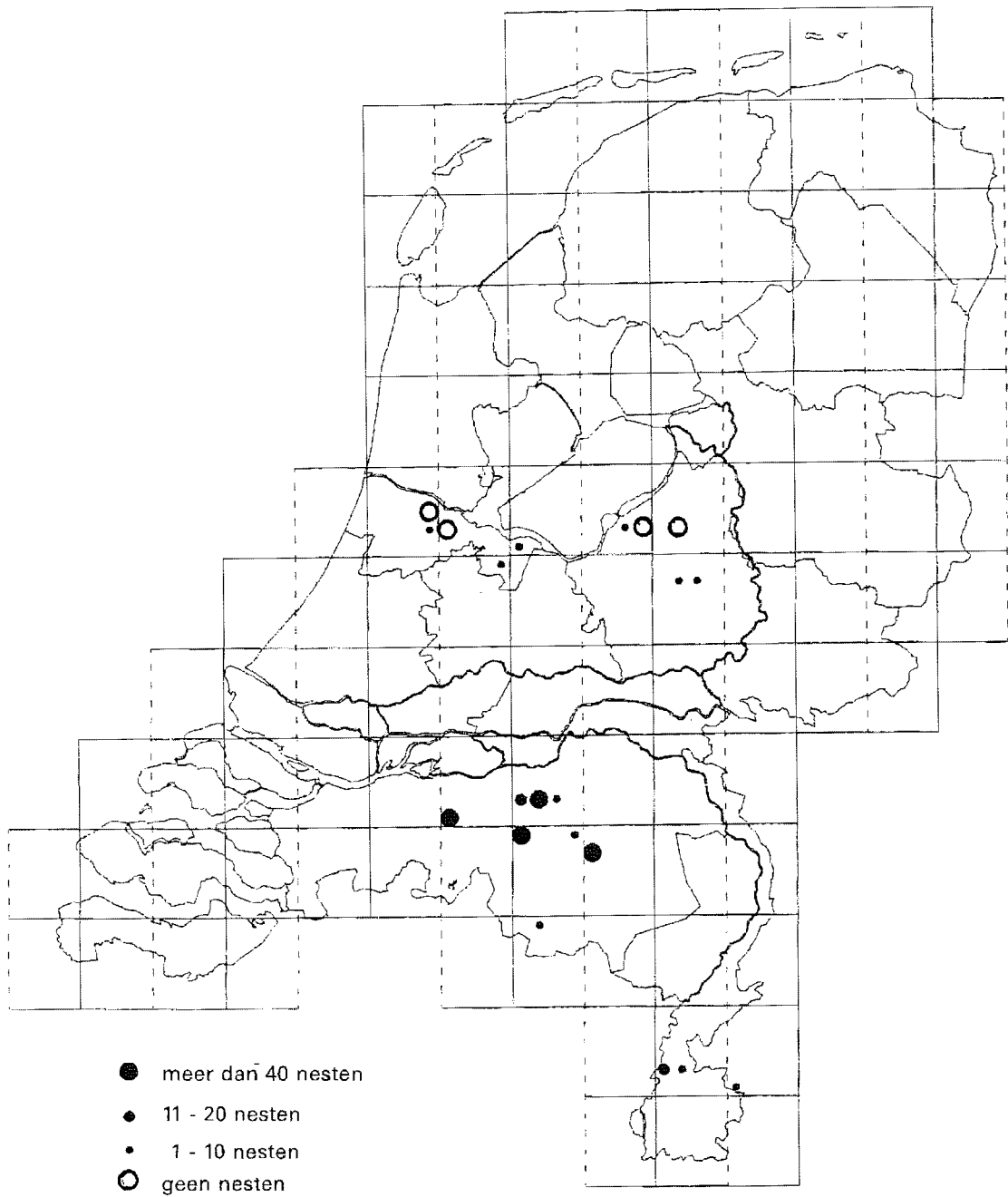
Bostype in eekhoorn-telgebieden

van een handleiding zijn ze het bos ingegaan en hebben hun telgebieden goed onderzocht. De eerste resultaten zijn bemoedigend.

In totaal is er in 31 gebieden naar eekhoornnesten gezocht (tabel 1). Ruim de helft van de telgebieden lag in Noord-Brabant. Alleen al rond het bezoekerscentrum Oisterwijk van Natuurmonumenten werd in 10 gebieden geteld (in één atlasblok, dus slechts één stip op de kaarten). Deze tellingen

werden georganiseerd door medewerkers van Natuurmonumenten. Het andere uiterste was een telgebied met 93 nesten binnen 25 hectare. Ook dat was in Noord-Brabant.

Van de telgebieden hadden er 11 betrekking op naaldbos en 12 op loofbos; de rest betrof gemengd bos. De meeste naaldbosgebieden lagen, wederom, in Noord-Brabant (kaart 1). Op deze kaart heeft de onderste ronde stip dus betrekking op 10 telgebieden. In alle gebieden tezamen werden in totaal 584 nesten gevonden, waarvan er 551 vrijwel

betrekking hadden op eekhoorns. In vijf telgebieden werden helaas geen nesten gevonden. Dat was voor de onderzoekers erg teleurstel-

Aantal eekhoornnesten per telgebied

Tabel 1
Aantal telgebieden (eekhoornnesten) per bostype en per aantalklasse getelde nesten. N = naaldbos, M = gemengd bos, L = loofbos.

aantal nesten	N	M	L	Totaal
> 40	3	2	1	6
31-40	2	-	-	2
21-30	-	-	-	-
11-20	1	1	1	3
1-10	4	4	7	15
geen	1	1	3	5
totaal	11	8	12	31

lend, maar voor ons onderzoek erg nuttig, want het is belangrijk om telgebieden te hebben die nog (opnieuw) gekoloniseerd kunnen worden. In dat geval kunnen we een eventuele uitbreiding van het leefgebied van eekhoorns constateren en dat is anders veel moeilijker.

Uit tabel 1 blijkt dat de telgebieden met de hoogste aantallen nesten overwegend uit naaldbos bestonden en de telgebieden met de laagste aantallen overwegend uit loofbos bestonden. Het is al langer bekend dat eekhoorns het beter doen in naald- dan in

loofbossen. Omdat het enige loofbosgebied met flinke aantallen ook in Noord-Brabant lag, lijkt het erop dat het met de eekhoorn in Noord-Brabant beter is gesteld dan op de andere plaatsen in Nederland. Helemaal zeker weten we dat natuurlijk niet, omdat er buiten Noord-Brabant vrijwel geen naaldbossen zijn onderzocht.

Het grootste deel van de nesten (75%) was niet doorzichtig (men kon er niet doorheen kijken); dit duidt op bewoning. Een veel kleiner deel (19%) was wel doorzichtig en dus waarschijnlijk onbewoond. Verder zaten er 2 nesten in een uilenkast en één in een boomholte. Veel waarnemers hebben ook de moeite genomen de boomsoort te noteren, waarin de nesten werden aangetroffen. Van 378 nesten bleek ruim 60% in grove den te zitten. Binnen de loofboomsoorten was er een voorkeur voor eik (14% van het totaal).

Deze eerste resultaten roepen de nodige vragen op. Gaat het buiten Noord-Brabant werkelijk niet zo goed met de eekhoorn? Ook uit de tellingen die door vogelaars zijn uitgevoerd (zie Zoogdier 6(1)) lijkt naar voren te komen dat er sprake is van een recente afname bij de eekhoorn. Reden te meer om met dit onderzoek door te gaan en het aantal telgebieden uit te breiden. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met *André Kaper of Rombout de Wijs*, telefoon 030-2544642 (NL).

Zeehonden-symposium

Op 19 april vindt in EcoMare op Texel een internationaal symposium plaats. Centraal staat het beheer van de groeiende populaties zeehonden in de Noordzee, met een blik in de volgende eeuw. Zes sprekers uit verschillende landen komen (in het engels) aan het woord.

Er moet een maatschappelijke discussie op gang gebracht worden. Wat willen we in Nederland met de zeehonden? In Noorwegen is de jacht op zeehonden geopend vanwege vermeende concurrentie met de visserij. In Schotland willen men de grijze zeehonden anti-conceptie-pillen toedienen. In Denemarken zijn de opvang-activiteiten stopgezet. Wat kan de rol zijn van onderzoek, voorlichting, educatie en zeehondenopvang, bij het beheer van de zeehonden-populaties?

Zaterdag 20 april zal een ekskursie plaatsvinden naar een zeehondenreservaat in de Waddenzee. Nadere inlichtingen *Margreet Sandee 0222-317741*.

Doodgereden egels 1996

In 1995 heeft de VZZ een oproep gedaan om (in Nederland) doodgereden egels te melden. Een groot deel van de waarnemingsformulieren is inmiddels binnen gekomen: bedankt daarvoor! Omdat de lokatie van de doodgereden egels vaak tot op 100 m nauwkeurig bekend is, bieden deze gegevens ons de mogelijkheid om een eventuele relatie met landschaps-karakteristieken te achterhalen. De uitkomsten van zo'n analyse laten nog even op zich wachten. We streven er in ieder geval naar om binnen enkele maanden een overzichtje naar buiten te brengen van de tot nu toe binnengekomen meldingen uit 1995.

Om de relatie tussen doodgereden egels en landschaps-karakteristieken te kunnen ana-

lyseren zouden we graag een tweede set gegevens willen opbouwen. We doen bij deze dan ook een oproep om ook in 1996 meldingen van doodgereden egels door te geven. Vinddatum en een zo nauwkeurig mogelijk omschreven lokatie zijn ook nu weer belangrijk. Om de gegevensverwerking sneller te laten verlopen willen we graag naast een plekomschrijving aan de hand van wegnummer en hectometerpaal, ook Amersfoort-koordinaten of een stip op een landkaart ontvangen. Aangepaste waarneemformulieren met bijbehorende handleiding komen binnenkort beschikbaar. Deze kunnen worden aangevraagd bij het kantoor van de VZZ, 'Egelprojekt', Emmalaan 41, 3581 HP Utrecht, 030-2544642. Alvast bedankt voor de medewerking!

Marcel Huijser

Reünie oud-leden Jeugdbonden

Op 24 april 1996 is het precies 50 jaar geleden dat in Nederland de Christelijke Jeugdbond van Natuurvrienden (CJN) werd opgericht. Later fuseerde ze met de katholieke KJN tot de ACJN (Algemeen Christelijke), en weer later veranderde ze haar naam in Jeugdbond voor Natuur- en Milieustudie (JNM).

Van 16 tot en met 19 mei 1996 kunnen oud-leden van deze jeugdbonden, net als vroeger, gezamenlijk op excursie en op kamp gaan in de natuur. De locatie van deze reünie zal de Weerribben en de Wieden zijn. De eigenlijke reünie vind plaats op 18 mei. Oud-leden die hieraan mee willen doen kunnen een briefkaart sturen naar *JNM Jubileum-commissie, Oudegracht 42, 3511 AR Utrecht*

Otters op de Haute-Sûre

In geheel West-Europa is de otter *Lutra lutra* sterk achteruitgegaan. Hoewel het dier in België en Nederland als uitgestorven wordt beschouwd, duiken regelmatig waarnemingen van individuele dieren op. Overal (1995) heeft de waarnemingen die sinds 1980 zijn gedaan langs de Sûre eens op een rijtje gezet.

Het gaat hier niet om een systematisch onderzoek, maar om incidentele waarnemingen van sporen, die gedurende de wintermaanden in de sneeuw werden aangetroffen. Op grond van de sporen zou de otter zich langs welbepaalde trajecten van de rivier ophouden. Dit zou er op wijzen dat de otter toch nog als 'standwild' voorkomt in Wallonië. Dit is opmerkelijk, aangezien in april 1990 het water van de Sûre zwaar vervuild is geraakt, doordat een vrachtwagen met monochloorzuur ter hoogte van Martelage verongelukte en over een afstand van 15 kilometer een enorme vissterfte veroorzaakte.

Het voorkomen van otters in dit gebied is interessant, omdat in de wijde omgeving al sinds jaren geen (dode) otters zijn waargenomen. Het aantal vondsten van ottersporen in België en Nederland (o.a. in Zuid-Limburg) neemt de laatste jaren echter toe. Het wordt daarom tijd eens serieus aandacht te besteden aan het voorkomen van otters in dit deel van West-Europa. Het zou niet de eerste keer zijn dat een zoogdiersoort op eigen houtje weer terugkomt (denk aan de steenmarter in Nederland).

WAARNEMINGEN

Sporen van otters langs de Sûre.
Foto Bernard Overal

Dirk Criel, Zottegemstraat 2, B-9688 Schorisse

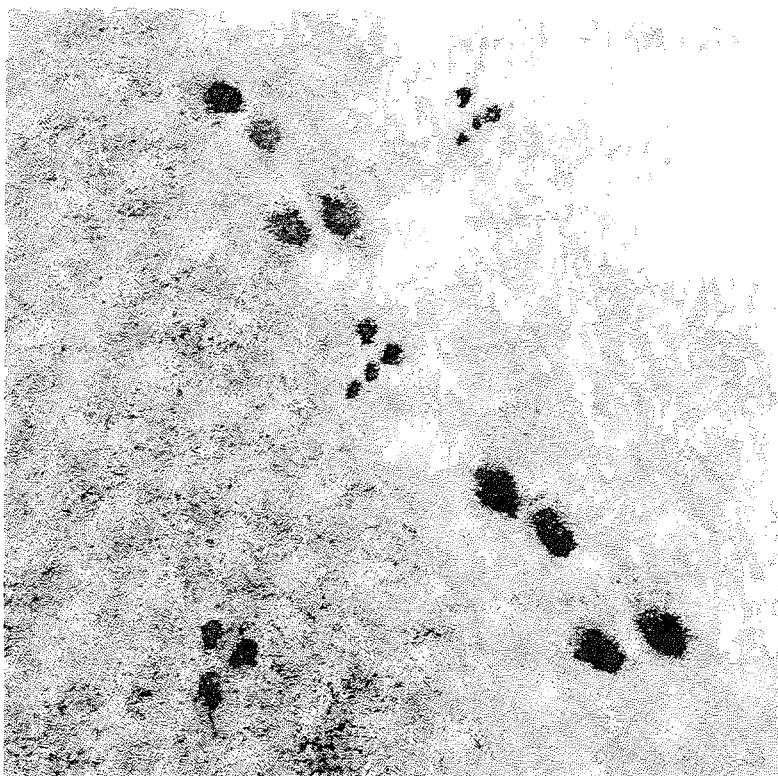
Overal, B., 1995. Présence de la loutre dans la Haute-Sûre. Les Naturalistes Belges 76(4): 315-322.

Bruine rat en veldmuis op Vlieland

Van origine is de zoogdierfauna van de Waddeneilanden beperkt. Veel soorten hebben de eilanden (nog) niet kunnen bereiken, of kunnen er niet overleven door gebrek aan het juiste voedsel of habitat. Door het toegenomen transport van materialen naar de eilanden,

bijvoorbeeld voor dijkverzwaring (rijshout, basaltblokken, rivierklei), zijn in deze eeuw echter steeds meer soorten op de verschillende eilanden terechtgekomen. Enig bladeren in de Atlas van Nederlandse Zoogdieren maakt duidelijk welke soorten in 1988 nog steeds ontbraken. Maar de ontwikkelingen gaan voort.

In september 1995 vond Rinse van der Vliet uit Pijnacker een dode bruine rat op de weg tussen het dorp en het Posthuis op Vlieland, ter hoogte van de Oude Kooi, de eerste officiële waarneming van dit eiland. Weliswaar meldt Mörzer Bruijns al in 1947 dat de bruine rat herhaalde malen met takkenbossen op het eiland terecht was gekomen, maar gevestigd had hij zich nog steeds niet. Nu is dat wel duidelijk het geval. Een telefoontje naar Gerlof de Roos, een bioloog die op Vlieland woont, leverde namelijk de volgende informatie op. In 1991 kwam hem de eerste rat onder ogen, een exemplaar dat door een kat gevangen was in een tuin aan het westeinde van het dorp. In de paar jaar die sindsdien verspreken zijn, hebben ze zich razendsnel uitgebreid. In het dorp vormen ze al bijna een 'plag'. Zelf had Gerlof afgelopen september nog een nest met negen jongen in zijn tuin gehad. Bij andere mensen, wonend aan de duinrand in het westelijk deel van het dorp, bevond zich in december een bruine rat tussen de muren. Maar ook in het buitengebied zitten ze al overal, bijvoorbeeld in de Kroon's polders, en is de eerste predatie op eieren van de eidereend reeds geconstateerd. De bruine rat heeft een zeer brede voedselkeuze; op en in composthopen vinden ze veel van hun gading, het kampeerterrein vormt een ware supermarkt (gaten in de tenten!) en ook struinen ze de vloedmerken af. Gerlof zag er zelfs eentje in een struik klimmen om de bessen van de heggerank *Bryonia cretica* te eten.

Op Vlieland wordt het pad van het konijn sinds 1991 gekruist door de bruine rat. Foto Jaap Mulder

Mogelijk vergroot de komst van de bruine rat de mogelijkheden voor het broeden van roofvogels en uilen (kiekendieven en velduil) op het eiland. Het zou interessant zijn hun aantallen en broedsukses te volgen.

Nu hij toch aan de telefoon was, meldde Gerlof nog even dat hij in 1988 een nest veldmuizen had gevonden in een pak stro op het Kooiplekslid, het eerste open duin west van het dorp (De Roos, in voorbereiding). Ook de veldmuis was nog niet bekend van Vlieland. Tot 1988 kwamen slechts twee soorten kleine zoogdieren

voor, huismuis en bosmuis. Gerlof wist zeker dat het niet om bosmuizen ging, maar vertelde erbij dat er sindsdien geen enkele waarneming van veldmuizen meer was gedaan.

Terschelling is nu nog het enige Waddeneiland waar de bruine rat niet voorkomt. Navraag bij Freek Zwart van het Staatsbosbeheer leerde dat dat inderdaad nog steeds het geval is. De laatste waarneming van 'ingevoerde' ratten betreft een vrouwtje, dat in '87 werd doodgeslagen bij West-Terschelling. Het is overigens wel opmerkelijk dat de bruine rat vroeger op het eiland heel gewoon was. De 'Atlas' meldt het volgende: "Op Terschelling was de bruine rat waarschijnlijk aan het eind van de 19de eeuw reeds talrijk. In 1909 werd er voor ruim duizend ingeleverde dieren een premie betaald. Tot 1925 was de soort er vrij algemeen, vooral in de dorpen en eendekooien.(...) Wanneer de soort van het eiland verdwenen is, is onbekend" (Broekhuizen *et al.*, 1992). Volgens Zwart moet de bruine rat verdwenen zijn door de hermelijn, die in 1931 op het eiland werd ingevoerd om een plag van woel-

ratten *Arvicola terrestris* te bestrijden. Dat verliep zeer succesvol, de woelratten waren al in 1937 geheel verdwenen. Daarna waren er alleen nog konijnen, hazen, bosmuizen, huismuizen en bruine ratten als voedsel voor de hermelijnen beschikbaar. Mogelijk kwam de bruine rat dus als volgende aan de beurt om door de hermelijn te worden uitgeroeid. Intussen is ook de hermelijn uitgestorven op Terschelling (Broekhuizen *et al.*, 1992).

Jaap Mulder

Literatuur

- Broekhuizen, S. *et al.*, 1992. Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. - Stichting uitgeverij KNNV, Utrecht.
- Mörzer Bruijns, F.M., 1947. Biologische inventarisatie op Vlieland. Waargenomen en verzamelde zoogdieren. Intern rapport SBB, NWA.
- Roos, G.Th. de, in voorber. Veranderingen in de zoogdierfauna op Vlieland sinds 1970. De Levende Natuur.

Grijze noordse woelmuizen in Friesland

Tijdens een muizeninventarisatie in het natuurgebied de Groote Wielen bij Leeuwarden halverwege januari 1996, zijn op een zestal lokaties vallen geplaatst. Op twee plekken kon de aanwezigheid van de noordse woelmuis *Microtus oeconomus* worden vastgesteld. Voor zover bekend zijn dit de eerste vangsten van noordse woelmuizen in het gebied sinds de vangsten van Van Wijngaarden (1969) in de jaren zestig.

Onder de vangsten bevond zich ook een tweetal bijna compleet grijze noordse woelmuizen. Beide dieren vertoonden alle kenmerken van een noordse woelmuis; een relatief lange staart en donkere poten met lichte nageltjes. Wel was het eerste stukje van de snuit bruin gekleurd en vertoonde één exemplaar een donkere band over de rug.

Van woelmuizen is het bekend dat ze zo nu en dan afwijkende kleurpatronen vertonen (mond. med. C. Smeenk). In 'Zoogdieren van West-Europa' (Lange *et al.* 1994) valt te lezen "Er komen, met name in sommige gebieden in Nederland, ook lichter gekleurde noordse woelmuizen voor". Bij navraag bleek dat zowel in Noord-Holland (Texel) als Zuid-Holland (Vlaardingse Vlietlanden) kleurafwijkingen waren geconstateerd (mond. med. R. Lange).

Een compleet overzicht van de vangsten verschijnt binnenkort in het blad 'Mammalaar' van de NJN-Zoogdierenwerkgroep.

Rutger Barendse & Maurice La Haye, NJN-ZWG, Droevendaalsesteeg 103, NL-6708 PS Wageningen, tel. 0317-421806.

- Lange, R., P. Twisk, A. van Winden & A. van Diepenbeek, 1994. Zoogdieren van West-Europa. KNNV-Uitgeverij, Utrecht.
- Wijngaarden, A. van, 1969. De noordse woelmuis, *Microtus oeconomus* Pall., in Nederland. Rapport RIVON, Zeist.

Aanval van buizerd op boommarter

Zowel Bijlsma (1993a) als Van der Leer (1994) maken melding van een aanval van een vogel op een boommarter *Martes martes*. Het eerste geval betrof de vondst van een dode jonge boommarter op een buizerd-nest. Daarbij ging het naar alle waarschijnlijkheid niet om aandrigen van aas, maar om een actieve vangst. In het tweede geval werd een volwassen boommarterwifje bij het naderen van haar nesthol door een bosuil aangevallen. De marter vluchtte meteen daarop in de nestholte.

Aan deze voorvallen kan nog een waarneming worden toegevoegd. Op 8 juli 1993, in de vroege ochtend, hield ik samen met een vriend halt ter hoogte

van een open plaats in het bos van Waly (Argonne, Noord-oost-Frankrijk). Vanuit de wagen konden we een drietal jonge buizerds ongestoord gadeslaan. Zij zaten elkaar na en vlogen voortdurend over en weer. Op enkele tientallen meters afstand van ons verscheen een boommarter tussen het hoge gras. In sprongengalop kwam hij onze richting uit, ondertussen op houtstapels klimmend en speurend. Bij dit verbluffende schouwspel waren, in het licht van de ochtendzon, alle soortkenmerken onmiskenbaar. Het was bovendien een opvallend groot exemplaar, kennelijk een volwassen mannetjesdier.

Plotseling werd het beeld door de verrekijker echter totaal verduisterd: een buizerd was blijkbaar recht naar de boommarter toe gedoken en scheerde rakelings over hem heen. De marter vluchtte daarop terstond naar het bos en verdween voorgoed uit het gezicht.

Omdat alles zo snel gebeurde kon niet worden vastgesteld welke buizerd precies de aanval had uitgevoerd. Vermoedelijk ging het hier om een schijn aanval van een oudervogel ter verdediging van de jongen. Bijlsma (1993b) beschrijft inderdaad dat sommige roofdieren korte metten maken met jonge roofvogels die op de grond geraken.

Koen Van Den Berge, Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer, Gaverstraat 4, B-9500 Geraardsbergen

- Bijlsma, R.G., 1993a. De rollen omgekeerd: Buizerd *Buteo buteo* pakt boommarter *Martes martes*. Limosa 66(3): 124-125.
- Bijlsma, R.G., 1993b. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co, Haarlem.
- Leer, P.A. van der, 1994. Bosuil valt boommarter aan. Zoogdier 5(2): 35.

De das. Een witte raaf

Deze mooi ogende brochure maakt deel uit van een educatief pakket over de das, dat verder bestaat uit een fraaie kleurenposter, een kleur- en zoekplaat en een bladwijzer. Het is niet helemaal duidelijk welk publiek wordt beoogd. De inhoud is bij wijlen banaal, dan weer vrij moeilijk voor een jonge lezersgroep. Het geheel is doorspekt met kleine onnauwkeurigheden, die gemakkelijk hadden kunnen worden voorkomen.

De meeste aandacht gaat naar de biologie van de das. Het is jammer dat de Cel Milieu- en Natuureducatie van de Administratie Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer (AMINAL) van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap de kans liet liggen om het belang van de dassenbescherming in een ruimere context te plaatsen en dieper in te gaan op de mogelijkheden die hiervoor ter beschikking staan. Hierdoor behoort de folder nu tot één uit duizenden.

Het gehele pakket is leuk bedoeld, maar in de uitvoering geflopt. Hierdoor schiet het zijn doel enigszins voorbij. Bovendien zit het vol schoonheidfoutjes, de betreurenswaardige zetduivel aan het begin van het eerste hoofdstuk niet te na gesproken. De kwaliteit van de foto's is erg verschillend en de lay-out lijkt ietwat geforceerd. Dit geeft de indruk dat een aantal kansen om een aangenaam leesboekje te maken, zijn vastgelopen door haast en spoed. Gelukkig maken de bijlagen veel goed.

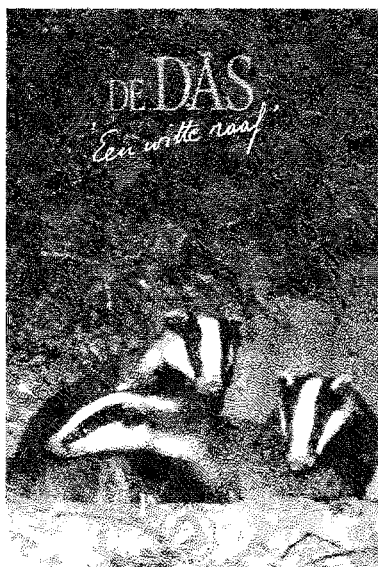
Hopelijk zit u niet op de brochure te wachten. Wijzelf hadden er drie brieven en twee telefoontjes voor nodig om uiteindelijk na vijf maanden wachten een exemplaar ter bespreking te bemachtigen.

Dirk Criel

Het 'Pakket das' is enkel in zijn geheel te krijgen, door overschrij-

BESPREKING BOEK

ving van BF 50 (f 2,50) op rekeningnummer 091-2226005-78 ten name van AMINAL-Ontvangsten, Belliardstraat 14-18, 1040 Brussel, België.

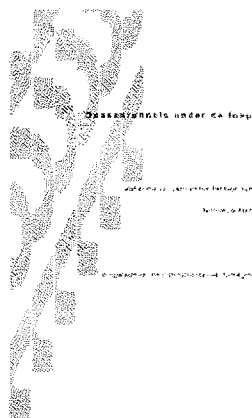
Dassentunnels onder de loop

In opdracht van de Vereniging Das & Boom heeft de Wetenschapswinkel van de Katholieke Universiteit Nijmegen (KUN) twee onderzoekjes verricht naar de effectiviteit van dassentunnels. Dit resulteerde in twee rapporten, die als basis dienden voor de brochure die hier besproken wordt. De brochure is geschreven voor tunnelbeheerders en beleidsmakers.

Het eerste onderzoekje richtte zich op het gebruik van tunnels door dassen en andere dieren. Dit gebeurde aan de hand van de sporen die in de tunnel-einden werden gevonden. Het tweede onderzoekje richtte zich op de procedures rondom de aanleg en het beheer van de tunnels. Hiervoor is een enquête gehouden onder de beheerders en de initiatiefnemende of adviserende organisaties.

Het blijkt dat dassentunnels ook door andere diersoorten gebruikt worden, mits ze niet teveel door dassen worden gebruikt! De aanwezigheid van dassen lijkt andere diersoorten af te schrikken. Dassentunnels zijn dus gedeeltelijk multifunctioneel. Dit zijn niet echt nieuwe inzichten (zie bijv. Zoogdier 4(2), pagina 6-9). De meest interessante resultaten werden bereikt met de enquête. Aspecten die in de enquête aan bod kwamen waren de aanleiding om een tunnel aan te leggen, de keuze van de locatie, de rol van de diverse instanties, het functioneren van de tunnels (voldoet de tunnel aan de technische criteria en aan de criteria zoals genoemd in de brochure 'Dassen veilig op weg') en de procedures die doorlopen moeten worden om een tunnel aan te leggen en daarna optimaal te laten functioneren (in het laatste geval gaat het dan om zaken als onderhoud, afschrijving, evaluatie en de verdeling van de taken onder de verantwoordelijke organisaties). De conclusies naar aanleiding van deze enquête zijn vooral negatief. Tunnels worden 'ad hoc' aangelegd (dassennota's spelen geen rol!) en daarna min of meer aan hun lot overgelaten. Goede afspraken wie verantwoordelijk is voor het onderhoud of de evaluatie van de tunnel zijn er vaak niet. Aan afschrijving wordt meestal niet gedaan, zodat de kans groot is dat, als de tunnel over een paar jaar vervangen moet worden, er geen geld voor is.

De brochure besluit met aanbevelingen om de aanleg van dassentunnels en hun optimaal functioneren over een lange periode te verbeteren. Deze aanbevelingen alleen bieden daarvoor niet voldoende hou-

W.D. Wetenschapswinkel Nijmegen

vast. Voor de technische aspecten van dassentunnels moet de brochure 'Dassen veilig op weg' geraadpleegd worden.

Dennis Wansink

Antoine Janssen, 1995. Dassentunnels onder de loep. Wat er mis kan gaan en hoe het beter kan. Wetenschapswinkel Nijmegen, KUN. 30 pp. Te bestellen bij de Wetenschapswinkel, tel. 024-3615450 (NL).

Vereniging Das & Boom, 1992. Dassen veilig op weg; verkeersvoorzieningen voor dassen. Vereniging Das & Boom, Beek-Ubbergen. 27 pp. Te bestellen via telefoon 024-6842294 (NL).

Eekhoorns en verkeer

In de serie 'Versnippering' van de Dienst Weg- en Waterbouwkunde van Rijkswaterstaat is deel 25 verschenen. Het betreft het verslag van een oriënterend onderzoek naar het mogelijke effect van de geluidsbelasting van snelwegen op eekhoorn-populaties. Op 20 lokaties werd de nestdichtheid in dennenbossen gemeten, steeds binnen 100 meter van de snelweg en op minimaal 500 meter afstand van de zelfde weg. Er werden geen statistisch significante verschillen gevonden tussen deze gepaarde waarnemingen. Dit betekent dat er geen bewijzen zijn voor een

eventueel effect van het weg-
geluid op eekhoorns.

Jaap Mulder

W.Nieuwenhuizen & R.C. van Apeldoorn, 1995. De mogelijke versterking van eekhoorns door verkeer: een oriënterend onderzoek. Rapport W-DWW-95-714, Rijkswaterstaat. 41 pp. Te bestellen (f 15,-) bij RWS-DWW, 015-2699482.

Zeehonden in Pieterburen

Er is al veel geschreven over de zeehonden van de Noordzee en het werk van de Zeehondencreche Pieterburen. In dit boek staat weinig tekst, maar erg veel foto's. De foto's zijn momentopnames uit het leven van de zeehonden die bij de Zeehondencreche worden binnengebracht, tot het moment dat ze weer worden vrijgelaten in de Waddenzee. In 54 foto's wordt een beeld geschetst van de handelingen die nodig zijn om een verzwakte of zieke zeehond op te lappen, zodat hij/zij weer voor

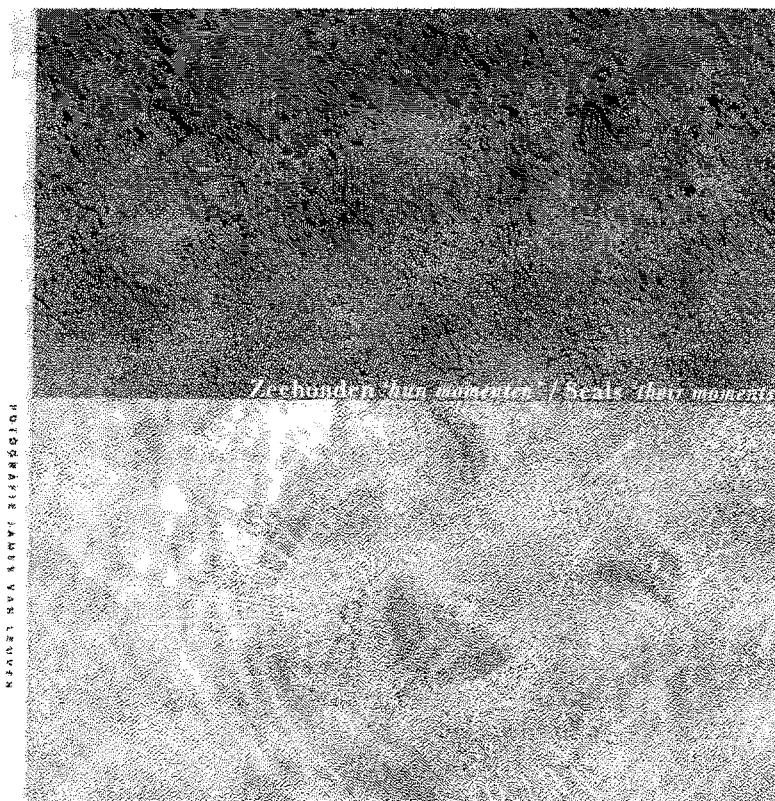
zichzelf kan zorgen. De begeleidende teksten zijn zowel in het Nederlands als in het Engels geschreven. Of dit nodig was, vraag ik me af, want het is vooral een kijkboek. De opbrengst van het boek komt geheel ten goede aan de opvang van zeehonden.

Dennis Wansink

James van Leuven, 1995. Zeehonden 'hun momenten': in Pieterburen / op het wad. Van Leuven, Oirschot. 84 pp. Formaat 21,1 bij 21,1 cm. Voor meer informatie: Monique Blommenstein (Budelse drukkerij), tel. 0495-491406 (NL).

Zeezoogdieren op postzegels

Er worden ontzettend veel postzegels gemaakt in de wereld. Elk land(je) geeft zijn eigen series uit. Tegenwoordig hebben de series meestal een thema. Dick Bekker heeft afbeeldingen van alle postzegels waar zeezoogdieren op staan, bijeengebracht in een losbladige map en ze gerangschikt per land. Behalve de, in

DETAIL TOPICAL STAMP CATALOGUES

Whales & Seals

and other Sea Mammals

1100 pictures

120 pages
encyclopedia

de filatelie gebruikelijke, gegevens over de waarde van de postzegels, wordt van alle soorten een biologische beschrijving gegeven. De beschrijving gaat in op het uiterlijk van de soort, de mondiale verspreiding, de ecologie (voorzover daar iets over bekend is), de aantalsontwikkelingen en de bedreigingen. De soortbeschrijvingen omvatten 123 pagina's en bij elke beschrijving staat een postzegel met de soort afgebeeld.

De zeezoogdieren die behandeld worden zijn de walvissen, de zeehonden, de zeeleeuwen, de walrus en de zeekoeien. Zeeotters zijn niet opgenomen. De beschrijvingen bevatten de

laatste kennis over de zeezoogdieren. Walviskenners als Chris Smeenk en organisaties als Greenpeace en het Dolfinarium Harderwijk zijn geraadpleegd. Hoewel ik zelf absoluut niet geïnteresseerd ben ik postzegels verzamelen, was het leuk om de map door te bladeren. Ik stond versteld van het aantal (ei)landjes dat zijn eigen postzegels uitgeeft. Met de atlas erbij leer je meteen iets over de topografie van de wereld en de verspreiding van de zeezoogdieren. Er blijkt zelfs een land te zijn (Guyana) dat een gouden en een zilveren postzegel heeft uitgegeven!

Voor de filatelist is deze map

een 'must' en voor de zoogdierbescherming is dit een aardige manier om ook onder niet-mammalogen de kennis over zoogdieren te vergroten. De map met de losse bladen is ook verkrijgbaar in een cassette, zodat hij beschermt is tegen licht en stof.

Dennis Wansink

Dick Bekker, 1995. Whales & seals and other sea mammals. Detail Topical Stamp Catalogues, Groningen. 520 pp. Prijs f 75,- (BF 1.500) voor de map; f 10,- (BF 200) voor de cassette. Te bestellen via Dick Bekker, Grote Rozenstraat 18b, 9712 TH Groningen, telefoon 050-3146018 (NL).

Bevroren zoogdieren

De winter is de periode waarin een groot deel van de zoogdieren in rust is. Egels en vleermuizen houden een winterslaap, dassen komen nauwelijks hun hol uit, de muizen kruipen dicht op elkaar. Alleen het zoogdier mens vertoont dan een opvallende activiteit. Die kruipt onder de grond, loopt langs vaste trajecten of speurt de boomkruinen af. Hij/zij telt zoogdieren. In sommige gebieden, zoals in de groeves van Limburg, doet zij/hij dit al vele jaren achtereen. Door de resultaten van al die tellingen naast elkaar te zetten ontstaat een beeld van de aantalsontwikkelingen van de diverse soorten en wordt, vooral de laatste jaren, duidelijk of het natuurbeleid wel het gewenste effect heeft op onze zoogdierpopulaties. Op 13 april 1996 wordt door de VZZ een themadag gewijd aan deze wintertellingen. De tellers van het eerste uur zullen aan de hand van dialezingen uitleggen waar-

VERENIGINGS NIEUWS

om ze de kou trotseerden. De themadag begint om 11.30 uur en eindigt om 16.00 uur.

Aan de lezingen gaat de Algemene Ledenvergadering van de VZZ vooraf. De leden hebben de stukken voor het huishoudelijke gedeelte reeds ontvangen. De lezingen en de ALV vinden plaats in Zalen-centrum Trianon, Oudegracht 252, Utrecht. Trianon ligt op 15 minuten lopen van het Centraal Station van Utrecht; neem via het Godebaldkwartier de uitgang Moreelse Park van Hoog-Catharijne, en sla onderaan de roltrap linksaf, loop richting Domtoren, vlak voor de Dom (direkt over het water) rechtsaf; dan nog even rechtdoor lopen.

Programma

- 9.30 Ontvangst
- 10.00 Algemene Ledenvergadering VZZ
- 11.30 Thee/koffie
- 11.50 Dialezingen 'Wintertellingen' (met ergens een lunchpauze)
- Waarom de kou trotseren? Rombout de Wijs
- Wintertellingen; hoe doe je dat? Zomer Bruijn
- De dagactieve zoogdieren Theo Verstrael
- Het tellen van eekhoornnesten Oswald Remery
- Tijdreeksen; 'twintig' jaar tellen van vleermuizen Peter Lina
- 15.45 Afsluiting en napraten
- 16.00 In het verwarmde openbaar vervoer weer naar huis

Op 17 februari stierf op 91-jarige leeftijd Arie Scheygrond. Hij was een van de oprichters van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming, en decennialang, als secretaris, de drijvende kracht ervan. Zijn interesse in de zoogdieren kreeg concrete vorm toen hij kort voor de oorlog, samen met Dr. M.A. IJsseling, begon aan de voorbereiding voor het boek 'De Zoogdieren van Nederland'. Voor dat doel legde hij contact met vele 'zoogdierkundigen', en dat bracht hem op het idee hen bij elkaar te brengen in een vereniging. Het lijvige boekwerk verscheen in twee delen nog tijdens de oorlog, maar de vereniging werd uiteindelijk pas in 1952 opgericht. Meer dan twintig jaar lang was Arie secretaris van de vereniging en tevens redakteur van het mededelingenblad, dat vanaf 1959 'Lutra' ging heten. In 1975

In memoriam Arie Scheygrond

legde hij zijn functie neer, waarbij hij tot erelid werd benoemd; wel bleef hij nog een tijdlang actief in de redactie van Lutra.

De vereniging stelde in 1992 de 'Dr.A.Scheygrond-prijs' in, die af en toe uitgereikt wordt aan leden die zich buitenge-

woon verdienstelijk hebben gemaakt. Geheel in de traditie van de VZZ wordt daarbij een beeldje uitgereikt dat een otter voorstelt. De otter, die nu nog steeds het symbool van de VZZ is, stond voor het eerst op de kaft van 'De Zoogdieren van Nederland' en sierde als gevelsteen het huis van Arie Scheygrond. Bij de eerste uitreiking was Arie aanwezig; het was tevens de laatste vergadering van de VZZ die hij bezocht. Met Arie Scheygrond verliest de VZZ de laatst overgebleven oprichter en een erelid.

Jaap Mulder

In Zoogdier 2(3):25-27 (1991) verscheen een interview met de toen 86-jarige Arie Scheygrond. Zelf schreef hij over de geschiedenis van de VZZ in Lutra 31:153-161 (1988). Een uitgebreider In Memoriam verschijnt in Lutra.

Zoogdierenwerkgroep JNM-Nederland

Stilte Donker. Vaak lijkt het uitgestorven, terwijl er zoveel gebeurt om je heen. Zet je je batdetector (een apparaat om vleermuizen te horen) aan, komt er een wereld tevoorschijn die anders aan je oren voorbijgaat. Kleine zoogdieren duiken tevoorschijn uit de geplaatste vallen en prenten in modder en sneeuw verraden de nachtelijke activiteiten van de onhoorbare

De Zoogdierenwerkgroep (ZWG) is een van de werkgroepen van de nederlandse Jeugdbond voor Natuur- en Milieustudie (JNM), bedoeld voor jongeren tussen 12 en 25 jaar. Binnen de vlaamse JNM is ook een zoogdierenwerkgroep actief. Zie daarvoor Zoogdier 5(4), pagina 40.

Kennis maken met de ZWG

Zoogdieren zijn boeiend en spannend. Vaak weten we nog weinig over de verschillende soorten. Er valt dus nog veel te ontdekken en uit te zoeken in de zoogdierenwereld. Natuurlijk houden we ons daar veel mee bezig. Zo organiseert de ZWG in heel Nederland kampen, van korte weekenden tot zomerkampen die tien dagen duren. Tijdens de kampen wordt uitgezocht welke zoogdiersoorten in een bepaald gebied leven en krijgen de deelnemers de mogelijkheid meer te weten te komen over de verschillende soorten zoogdieren en de eisen die zij aan

hun leefgebied stellen.

Door middel van excursies willen we de deelnemers, op een gezellige manier, kennis laten maken met zoogdieren. Dit kan op vele manieren. 's Nachts op pad met een batdetector, waarmee je de verschillende soorten vleermuizen kunt determineren aan de hand van hun sonar, het ultrasone geluid dat ze produceren om zich te oriënteren tijdens het vliegen. Ook doen we onderzoek naar muizen met behulp van zogenaamde live-traps en door naar sporen te zoeken. Prenten in de modder of de sneeuw, hollen, haren, uitwerpselen, vraatsporen enzovoort, verraden de aanwezigheid van zoogdieren en wat zij 's nachts hebben gedaan. Ook verzamelen we de braakballen van uilen, waarin de schedelresten van kleine zoogdieren te vinden zijn. Door het uitpluizen van de braakballen en het determineren van de schedelresten leren we wat meer over de zoogdieren die in een gebied leven.

Als we naar een gebied gaan hebben we altijd een duidelijk doel voor ogen: een onderzoek uitvoeren. Dat wil niet zeggen dat we niets vertellen over zoogdieren. Integendeel, tij-

dens de kampen zijn er ook (dia)lezingen en tijdens de excursies geven we uitleg over de fascinerende dieren die we tegenkomen. Ook geven we twee blaadjes uit, 'De Bosmuis' en 'De Grote Bosmuis'. In De Bosmuis staan verslagen van de kampen en in De Grote Bosmuis staan aankondigingen van de activiteiten van de ZWG en nieuwtjes uit de zoogdierenwereld. De Bosmuis verschijnt ongeveer één keer per jaar, De Grote Bosmuis 4 tot 5 keer.

Onze activiteiten in 1996

In de agenda van deze Zoogdier staat een aantal activiteiten die de ZWG-JNM dit voorjaar organiseert. Het eerstkomende kamp vindt plaats in het weekend van 5 tot 8 april en richt zich op de sporen van zoogdieren. Jullie worden van harte uitgenodigd om hieraan mee te doen. Bel dan even naar mij om je op te geven.

Lid worden

Iedereen tussen de 12 en 25 jaar kan lid worden van de ZWG-JNM. Het lidmaatschap kost f 7,50 (BF 150) per jaar. Naast deelname aan de eerder genoemde activiteiten krijg je hiervoor ook De Bosmuis en De Grote Bosmuis. Als je lid wilt worden moet je even de telefoon pakken en naar mij bellen. Tot gauw.

Marco Bikker, tel. 0297-532974 (NL).

Sporenweekend Veldwerkgroep

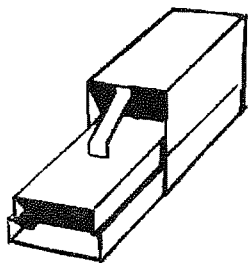
Van 19 tot 21 april 1996 organiseert de Veldwerkgroep van de VZZ een lang weekend met als thema *diersporen*. Vraatresten, uitwerpselen, haren, pootafdrukken, hollen, etc. geven een goede indicatie over de aanwezigheid van zoogdieren in een gebied. Soms is het ook mogelijk om aan de hand van deze sporen vast te stellen om welke soorten het gaat. Op het kamp zal, na een inleidende dialezing

door Annemarie van Diepenbeek, tijdens excursies de determinatie van sporen in praktijk gebracht worden. Tegelijkertijd wordt zo een 'inventarisatie op basis van sporen' uitgevoerd.

Het kamp zal plaatsvinden op Oostvoorne, dat gezien haar zoogdierrijkdom en mooie, afwisselende landschap, voor succes garant staat. Gekampeerd wordt in een bunker

middenin het duingebied. De kosten zijn nog niet bekend, maar zullen waarschijnlijk f 25,- tot f 30,- (BF 500 tot 600) per persoon bedragen. Ook niet leden zijn van harte welkom; het maximaal aantal deelnemers is echter zo'n 20 personen.

Voor meer informatie kan contact worden opgenomen met *Paul van Oostveen*, tel: 050-3131530 (NL).

Live traps

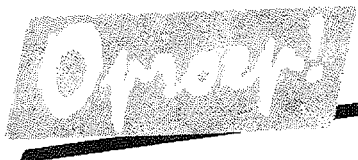
Via de Veldwerkgroep van de VZZ zijn muizenvallen van het type Longworth te huur. De verhuurprijs bedraagt 10 cent per val per nacht. Voor VZZ-leden zijn de vallen gratis te leen. Voor meer informatie kunt u terecht bij Floor van der Vliet, Spaarndammerstraat 660, 1013 TJ Amsterdam, tel: 020-6828216 (NL).

Deskundigen gezocht

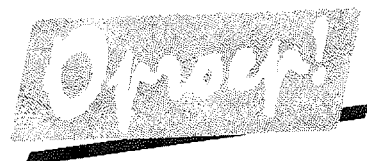
Het secretariaat van de VZZ wordt regelmatig benaderd met allerlei vragen op het gebied van zoogdieren en zoogdierbescherming. Op zich is dat een verheugend verschijnsel. Tot op heden wordt er voor de kennis over zoogdieren teruggevalen op een klein aantal VZZ-leden. Maar de VZZ beschikt

over een veel groter potentieel aan deskundigen; wellicht bent u daar één van. Deze deskundigheid willen we graag mobiliseren.

Ook u kunt bijdragen aan de aandacht die er momenteel in de samenleving is voor zoogdieren en hun bescherming.

Wanneer het bij het secretariaat bekend is waarvoor zij u kunnen benaderen, dan kan de VZZ adequater reageren op vragen vanuit de samenleving. De Werkgroep Voorlichting van de VZZ verzoekt iedereen die specifieke kennis heeft over bepaalde zoogdiersoorten of onderwerpen, maar ook specifieke vaardigheden (bijv. ervaring met het adviseren van terreinbeheerders en gemeentebestuurders, of het maken van tentoonstellingen, tekeningen, foto's e.d.) dit door te geven aan het *Secretariaat van de VZZ, t.a.v. Werkgroep Voorlichting, Emmalaan 41, 3581 HP Utrecht*.

Publikaties

Zoals ook uit dit nummer van Zoogdier blijkt wordt er in Nederland en België veel onderzoek gedaan aan zoogdieren. De resultaten van dit onderzoek worden meestal gepubliceerd in rapporten die ergens in kasten komen te staan en veelal onbereikbaar zijn voor belangstellenden. Onder deze belangstellenden bevinden zich de secretariaatsmedewerkers van de VZZ en de mensen die aan het project Zoogdiermonitoring werken. Om op de hoogte te blijven van de publikaties, onderzoeksverslagen etc. die verschijnen verzoeken we u een exemplaar naar het Secretariaat van de VZZ te zenden. De publikaties worden dan besproken in de rubriek 'Boekbesprekingen' van Zoogdier of Lutra en/of opgenomen in de bibliotheek van de VZZ. Ook boeken over zoogdieren, hun verspreiding, ecologie of beheer zijn van harte welkom. Het mogen ook oude exemplaren zijn.

Vleermuizenmiddag

Op zaterdag 20 april organiseert de Vleermuizenwerkgroep van Natuurreservaten een middag, gewijd aan het vleermuisonderzoek. Plaats van bijeenkomst is het Auditorium van het Rijksuniversitair Centrum Antwerpen, Groenborgerlaan 171. De toegang is vrij.

Programma:

- 13.30 Het belang van het ijskelderbeheer in West-Vlaanderen - Johan Duyck
- 14.00 Alles wat U over bat-detectors wou weten - Geert Troch
- 15.00 Vleermuizen in het landschap - Kees Kapteyn
- 15.30 Voorstelling aanpak soortenbeschermingsplan voor vleermuizen - Sven Verkem & Ron Verhaegen
- 16.00 Afsluiting met diversen en prachtige dia's van de 'huisfotografen'.

Inlichtingen: Alex Lefevre, 014-516201 (B).

De VZZ-winkel

De poster die bij het thema-nummer (Rode lijst-zoogdieren) van Zoogdier, nummer 3 van 1995, zat is ook los verkrijgbaar. U kunt hem, net als alle andere artikelen, bij het Secretariaat van de VZZ in Utrecht ophalen of laten toesturen.

Hieronder volgt een prijslijst. De eerstgenoemde prijs geldt voor toezending per post. Het bedrag tussen haakjes is de prijs op stands en afgehaald op het kantoor van de VZZ. Bestellen kan door overmaking van het eerste bedrag op rekening 203737 van de Postbank (Nederland) of op rekening 000-1486269-35 van de Postchecks (België), onder vermelding van de titel.

Enkele titels

Marterpassen IV, Nieuwsbrief 1995, WBN-VZZ, 1996. Prijs f 20,- (f 15,-) of BF 400 (BF 300). **Nieuw**

Aantalsontwikkeling van bevers in het Nationaal Park De

Biesbosch, V. Dijkstra, 1996. Prijs f 11,- (8,-) of BF 220 (BF 160). **Nieuw**

Kleine marters in de polder, N. Jonker & J.L. Mulder, 1994, 25 pp. Prijs f 7,50 (f 5,-) of BF 150 (BF 100) voor leden, f 10,- (f 7,50) of BF 200 (BF 150) voor niet-leden.

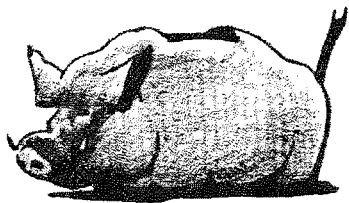
Poster 'Bedreigde zoogdieren van Vlaanderen en Nederland' met kleurenfoto's van diverse fotografen. Prijs f 7,50 (f 5,-) of BF 150 (BF 100) **Nieuw**

Bouwplaat dwergvleermuis Prijs f 5,- (f 2,50) of BF 100 (BF 50).

Basisrapport Rode Lijst van de Nederlandse zoogdieren, H. Hollander & P. v.d. Reest, 1994, 96 pp. Prijs f 10,- (f 5,-) of BF 200 (BF 100).

Giften, erfstellingen en legaten

De VZZ is een instelling die zich inzet voor het algemeen belang. Dit heeft positieve gevolgen voor het krijgen van giften, erfstellingen en legaten. Onder bepaalde omstandig-

heden zijn giften in Nederland (niet in België) aftrekbaar van de belasting. Voor de VZZ zijn giften tot f 7272 (BF 145.000) vrij van schenkingsrecht. Over hogere bedragen wordt 11% belasting geheven. Giften kunnen worden overgemaakt op rekening 203737 van de Postbank (Nederland) of op rekening 000-1486269-35 van de Postchecks (België).

Het is ook mogelijk om de VZZ te steunen door middel van nalatenschappen en legaten. Voor nadere informatie hierover kunt u terecht bij uw notaris.

AGENDA

Tentoonstellingen

t/m 7 april 's Werelds beste natuurfoto's

's Werelds beste natuurfotograaf van het jaar is Cherry Alexander. Van haar en vele andere goede fotografen zijn foto's te zien in het Noordbrabant's Natuurmuseum.

Plaats: Spoorlaan 434, Tilburg
Open: di-vr 10-17 uur; za-zo 13-17 uur

Inlichtingen: Angelo de Smit, 013-5353935 (NL)

t/m 16 april Da's een das

Sinds 1960 - toen er bijna geen das meer voorkwam op de Veluwe - zijn in het Nationaal Park Veluwezoom tal van maatregelen genomen om de das voor uitsterven te behoeden. Daarover gaat deze tentoonstelling. Er worden ook excursies georganiseerd. Voor deelname moet u eerst even bellen.

Plaats: Bezoekerscentrum Veluwezoom, Heuvenseweg 5a, Rheden

Open: di-zo 10-17 uur

Inlichtingen: tel. 026-4951023 (NL)

t/m 23 maart In de val

Al eeuwenlang bedenkt de mens allerlei vallen en vangstmethoden om ratten en muizen te verdelgen. Maar de muizen zijn ons nog steeds te slim af. Voorbeelden van oude en recente vangstmethoden zijn te zien op de tentoonstelling 'In de val'.

Plaats: Museum De Koperen Kop, Binnendams 6, Hardinxveld-Giessendam

Open: wo-za 13-17 uur

Inlichtingen: tel. 0184-611366 (NL)

Bevers

Een film over bevers en hoe zij er in slagen de omgeving naar hun smaak te veranderen. Een voorstelling per dag.

Plaats: Omniversum, President Kennedylaan 5, Den Haag

Open: di-zo om 11 uur

Opkomst der zoogdieren

Zoogdieren bestaan al miljoenen jaren, maar pas na het uitsterven van de dinosauriërs kwam deze diergroep tot bloei en ontstond de grote diversiteit aan soorten die we nu kennen. Ontstaan en ontwikkeling van de zoogdierfauna is onderwerp van deze tentoonstelling.

Plaats: Noorder Dierenpark, Hoofdstraat 18, Emmen

Toegang: f 21,- (incl. Dierenpark)

Open: dagelijks 9-16.30 uur

Inlichtingen: 0591-618800 (NL)

Evenementen

23 maart Zesde NOZOS-dag

De jaarlijkse bijeenkomst van de Noordhollandse

Zoogdierstudiegroep (NOZOS), met diverse lezingen over zoogdieren van Noord-Holland.

Plaats: Noordhollands Landschap, Dorpstraat 65, Castricum

Inlichtingen: Nico Jonker, 0299-428531 (NL)

30 maart Vergadering Werkgroep Boomkarter Nederland

Deze vergadering van de WBN-VZZ staat in het teken van de sporen van boomkarters en andere zoogdiersoorten, die in hetzelfde gebied (kunnen) leven. Voorafgaand de huishoudelijke vergadering van de WBN-VZZ.

Plaats: IBN-DLO,

Kemperbergerweg 67, Arnhem

Tijd: 9.30-16.00 uur

Toegang: gratis

Inlichtingen: Dick Klees, 0316-264335 (NL)

29 en 31 maart Zoogdierenkamp Oostkerke

De Zoogdierenwerkgroep van de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubehoud (JNM) organiseert een zoogdierenkamp in de omgeving van Oostkerke. Voor jongeren die nog weinig weten over zoogdieren is dit de gelegenheid om nader kennis te maken met de wilde zoogdieren van Vlaanderen.

Plaats: Oostkerke, België

Inlichtingen: Secretariaat JNM, 09-2234781 (B)

5 t/m 8 april Sporenkamp

In Zuid-Limburg organiseert de Zoogdierwerkgroep van de Jeugdbond voor Natuur- en Milieustudie een kamp waarin je de sporen van enkele Limburgse soorten leert herkennen.

Inlichtingen: Marco Bikker, 0297-532974 (NL)

13 april Algemene Ledenvergadering VZZ

De ALV van de VZZ zal niet, zoals in de vorige Zoogdier stond, op 6 april, maar op zaterdag 13 april plaatsvinden. De ochtend zal besteed worden aan huishoudelijke zaken. De VZZ-leden hebben de stukken hiervoor reeds ontvangen. De middag staat in het teken van wintertellingen aan allerlei zoogdieren. Ook niet-leden kunnen hierbij aanwezig zijn.

Plaats: TRIANON, Oude gracht 252, Utrecht (op 15 min van CS).

Aanvang: 9.30 uur

Toegang: gratis voor leden

Inlichtingen: Secretariaat VZZ, 030-2544642 (NL)

19 april Zeehonden-symposium

Wat doen we met de groeiende populatie zeehonden? In EcoMare op Texel wordt daarover een internationaal symposium gehouden. Zie Kortaf. Zaterdag 20 april volgt een ekskursie op de Waddenzee.
Organisatie: EcoMare
Plaats: EcoMare, Ruyslaan 92, De Koog
Inlichtingen: Margreet Sandee, 0222-317741 (NL)

19 t/m 21 april Sporenweekend Veldwerkgroep

Een lang weekend sporen zoeken op Oostvoorne. Gekampeerd wordt in een bunker.
Organisatie: Veldwerkgroep VZZ
Plaats: Oostvoorne, Nederland
Deelname: f. 25,- à f. 30,-
Inlichtingen: Paul van Oostveen, 050-3131530 (NL)

24 t/m 27 mei Kennis maken met vleermuizen

Vleermuiskamp van de Zoogdierwerkgroep van de Jeugdbond voor Natuur- en Milieustudie.
Organisatie: ZWG-JNM Nederland
Plaats: Bergen op Zoom, Nederland
Inlichtingen: Marco Bikker, 0297-532974 (NL)

31 mei t/m 2 juni Vleermuiskamp Oost-Twente

In Overijssel wordt druk gewerkt aan een verspreidingsatlas. In dat kader wordt een vleermuizenkamp georganiseerd door de Zoogdierenwerkgroep Overijssel. Iedereen welkom.
Plaats: Oost-Twente, Nederland
Deelname: f. 30,-
Opgave: Natuur & Milieu Overijssel, 038-4217166 (NL)

7 t/m 9 juni Terug naar Twente

Een inventarisatiekamp (vleermuizen, muizen) van de Jeugdbond van Natuur- en Milieustudie bij Wierden.
Organisatie: ZWG-JNM Nederland
Plaats: Wierden, Nederland
Inlichtingen: Marco Bikker, 0297-532974 (NL)

1 t/m 8 juli Drie in één

Een kamp van de Zoogdierwerkgroep van de Jeugdbond voor Natuur- en Milieustudie, in Zuid-Limburg. Op zoek naar een geheimzinnige muis, en naar grote bosmuis en eikelmuis.
Organisatie: ZWG-JNM Nederland
Plaats: Zuid-Limburg, Nederland
Inlichtingen: Marco Bikker, 0297-532974 (NL)

20 t/m 29 juli Zomerkamp ZWG-JNM

Een kamp in luxe behuizing, met live traps en bat detectors, in het Gooi. 's Avonds dialezingen.
Organisatie: ZWG-JNM Nederland
Plaats: Het Gooi, Nederland
Inlichtingen: Marco Bikker, 0297-532974 (NL)

27 juli t/m 3 augustus Zomerkamp Noorwegen

Inventariseren voor de zoogdieratlas van Noorwegen.
Organisatie: Veldwerkgroep-VZZ
Plaats: Noorwegen
Deelname: f. 250,-
Inlichtingen: Joost Verbeek, 0228-513605 (NL)

juli-augustus Zoogdierkamp JNM-België

De Zoogdierenwerkgroep van de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubehoud organiseert haar zomerkamp ergens in Vlaanderen, voor zowel beginners als experts. Bel voor plaats en datum het secretariaat in Gent (B).
Organisatie: ZWG-JNM Vlaanderen
Plaats: Vlaanderen, België
Inlichtingen: Secretariaat JNM, 09-2234781 (B)

13 t/m 15 september Muizenkamp Zuid-Salland

Voor de verspreidingsatlas organiseert de Zoogdierenwerkgroep Overijssel een inventarisatiekamp gericht op muizen.
Organisatie: ZWG-VZZ Overijssel
Plaats: Zuid-Salland, Nederland
Deelname: f. 30,-
Opgave: Natuur & Milieu Overijssel, 038-4217166 (NL)

15 september Nacht van het Zoogdier

Op zoveel mogelijk plaatsen wordt in deze nacht in Vlaanderen gezocht naar in het wild levende zoogdieren. De waarnemingen kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de komende verspreidingsatlas.
Organisatie: ZWG-JNM Vlaanderen
Plaats: diverse locaties in Vlaanderen, België
Inlichtingen: Secretariaat JNM, 09-2234781 (B)

ADRESSEN

Zoogdier, tijdschrift voor zoogdierbescherming en zoogdierkunde

- Jaap Mulder, De Holle Bilt 17, 3732 HM De Bilt. 030-2203158 (NL).
- Dirk Criel, Zottegemstraat 2, 9688 Schorisse. 055-456610 (B).

Nationale Campagne Bescherming Roofdieren (NCBR)

- NCBR: Postbus 98, 2180 Ekeren 1, 03-6530655 of 03-7713827 (B).

Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ)

- VZZ-Bureau en ledenadministratie: Emma-laan 41, 3581 HP Utrecht. 030-2544642 (NL).
- VZZ-België: Herwig Leirs, Mortselstraat 25, 2650 Edegem. 03-4582088 (B).
- Veldwerkgroep Nederland: Kris Joosten, Graafseweg 16, 6512 CB Nijmegen. 024-3603367 (NL).
- Veldwerkgroep België (tevens materiaaldepot): Johan Vandewalle, Antwerpsesteenweg 250, 2950 Kapellen. 02-2454300/03-6054900 (B).
- Materiaaldepot veldwerkgroep: Floor van der Vliet, Spaarndammerstraat 660, 1013 TJ Amsterdam. 020-6828216 (NL).
- Werkgroep Zeezoogdieren (WZZ): Marjan Addink, RMNH, Postbus 9517, 2300 RA Leiden. 071-5143844 (NL).
- Werkgroep Marterachtigen: Arie Swaan, Torresstraat 33 III, 1056 RR Amsterdam. 020-6832420/6642453 (NL).
- Werkgroep Boommarter Nederland: Dick Klees, Zadelmakersstraat 58, 6921 JE Dui-ven. 0316-264335 (NL).
- Werkgroep Zoogdierbescherming: Johan Thissen, Mansberg 7, 6562 MA Groesbeek. 024-3975852 (NL).
- Werkgroep Voorlichting: Nico Driessen, p/a Natuur & Milieu Overijssel, Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle. 038-4217166 (NL).
- Redactie Lutra: Chris Smeenk, RMNH, Postbus 9517, 2300 RA Leiden. 071-5162611 (NL).

Vlaams Zoogdierkundig Overleg (VZO)

- Johan Vandewalle, Antwerpsesteenweg 250, 2950 Kapellen. 03-6054900/02-2454300 (B)

Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN/svo)

- Jan Buys, Postbus 190, 6700 AD Wageningen. 030-2544642 (NL).

Zoogdierenwerkgroep Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubehoud

- Kortrijksepoortstraat 140, 9000 Gent. 09-2234781 (B).

Vleermuizenwerkgroep van Natuurreservaten

- Alex Lefevre, Klissenhoek 85, 2290 Vorse-laar. 014-516201 (B).

Vleermuizenwerkgroep van Natuur 2000

- Bervoetsstraat 33, 2018 Antwerpen. 03-2312604 (B).

Vlaamse Vereniging voor Bestudering van Zeezoogdieren

- Rob van Asselberg, Hoogheide 64, 2659 Puurs. 052-301541 (B).

Aanwijzingen voor auteurs

- Zorg dat het artikel interessant is voor de lezer. Maak er een pakkend inleidinkje bij en denk ook aan een goede afsluiting. Vermijd vaktermen en vreemde woorden. Dus beter *sterfte* dan *mortaliteit*. Gebruik geen afkortingen. Stuur er ruim illustratie-materiaal bij.
- Waarnemingen en korte mededelingen zijn erg welkom. Lever er als het even kan een plaatje bij.
- Bijdragen aanleveren op (DOS-)diskette en zo mogelijk in WP 5.1 en anders als ASCII-bestand. Structureer de tekst met korte tussenkopjes. Geef alinea's aan met een enkele tab. **Maak de tekst verder niet op**, dus plaats geen codes in de tekst. Stuur een uitdraai mee.
- Alleen hoofdletters gebruiken waar dit grammaticaal verplicht is, dus Nederlandse planten- en diernamen met een kleine letter beginnen. Gebruik de naamgeving zoals gehanteerd in het boek Zoogdieren van West-Europa.
- Houd het aantal literatuurverwijzingen zo klein mogelijk. Literatuurlijst op alfabetische volgorde, elk item op een nieuwe regel. Niet opmaken, in laten springen of iets dergelijks.
- De redactie behoudt zich het recht voor de binnengekomen artikelen te redigeren en aan te passen aan het lezerspubliek van Zoogdier.
- Het copyright van foto's, illustraties en artikelen blijft bij de betrokken fotograaf, tekenaar of auteur. Overname alleen na verkregen toestemming.

Sluitingsdata

Artikelen, bijzondere waarnemingen, korte berichten kunnen gestuurd worden naar het redactieadres (zie hierboven). De sluitingsdata zijn:

nummer 2	15 april 1996
nummer 3	15 juli 1996

Telefoneren

- Van België naar Nederland: 00-31 gevolgd door het kengetal zonder nul en het abonneenummer.
- Van Nederland naar België: 00-32 gevolgd door het kengetal zonder nul en het abonneenummer.

Dromen

Voor ik slapen ga lees ik weleens een zoogdierblad, soms een speciaal nummer voor volwassenen, soms een onschuldig veldbiologisch exemplaar. Terwijl mijn ene oog al sliep viel het andere over het woord kolonisatie. Bij kolonisatie denk ik onmiddellijk aan activiteiten van de mens in een duistere historische periode. De blanken trokken over de aardbol en vestigden koloniën. Naar hun idee was het land leeg. Dat er reeds mensen woonden werd opgelost door ze wilden te noemen en op wild mocht men jagen.

Mijn aandacht werd getrokken door het feit dat ook andere zoogdiersoorten koloniseerden. Zijn er dan ook 'zwarte' en 'witte' mollen, zo schoot door mij heen. Het zat anders, las ik, de mol koloniseert niet echt: hij loopt zijn maag achterna. Want met de snelheid waarmee regenwormen het nieuwe land binnendringen hobbelt ook de mol er achteraan. Gelukkig, de regenwormen zijn de kwaaië pieren. Mij deert dat niet. Regenwormen zijn geen Zoogdieren.

Toch bleef ik nog even nadenken en soezen in mijn Zoogdierblad en daar zag ik nog een soort oprukken: de grote bosmuis. Ooit in onze streken alleen bekend van de Ardennen, nu reeds noordwaarts tot in Zuid-Limburg. Alleen weet ik het niet precies meer. In mijn gedachten werden de bosmuizen steeds groter met nog grotere gele borstvlekken. Verrek, lees ik nog wel in Zoogdier.

RA

Zoogdier, om te weten wat wáár is

Zoogdier is het meest informatieve zoogdierenblad in de Benelux. Het verschijnt vier keer per jaar. Je kunt je abonneren door de kaart in te vullen of door overmaking van BF 450 op rekening 000-1486269-35 of f25 op postbank 203737 ten name van Penningmeester VZZ te Utrecht.